МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

на тему: ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНОГО КОНТЕНТУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ПІД ЧАС ВІЙНИ НА ФОРМУВАННЯ АГРЕСИВНОСТІ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ

Виконала: студентка IV курсу,
групи 6.0531-2
спеціальності: 053 Психологія
освітньої програми: Психологія
Клепач Катерина Сергіївна
Науковий керівник: Губа Н.О., к. психол. н.,
доцент кафедри психології
Рецензент: Мосол Н.О., к.психол.н., доцент
кафедри психології

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти бакалавр
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
к. психол. н. , доцент
Губа Н. О._____
«__»_____2025 року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Клепач Катерині Сергіївни

1 Тема роботи Вплив інформаційного контенту соціальних мереж під час війни на формування агресивності серед підлітків

керівник роботи Губа Н. О., к. психол. н., доцент кафедри психології

затверджені наказом ЗНУ від «27» 01 2025 року № 134-с

2 Термін подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: розкрити сутність і зміст поняття агресивність в науковій літературі; встановити основні причини впливу інформаційного контенту соціальних мереж на агресивність підлітків під час війни; емпірично дослідити вплив інформаційного контенту соціальних мереж на формування підліткової агресивності; запропонувати програму корекції підліткової агресії спричиненою впливом інформаційного контенту соціальних мереж.

5. Перелік графічного матеріалу: 10 таблиць.

6 Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Губа Н. О., доцент		
Розділ 1	Губа Н. О., доцент		
Розділ 2	Губа Н. О., доцент		
Висновки	Губа Н. О., доцент		

7 Дата видачі завдання_____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	жовтень 2024 р.	Виконано
2	Робота над вступом	грудень 2024 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	січень-лютий 2025 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	березень 2025 р.	Виконано
5	Написання висновків	квітень-червень 2025 р.	Виконано
6	Передзахист	червень 2025 р.	Виконано
7	Нормоконтроль	червень 2025 р.	Виконано

Студент_____ Клепач К. С.

Керівник роботи _____ Губа Н. О

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ А.О. Неманежина

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота бакалавра: 65 сторінок, 10 таблиць, 24 джерела, 3 додатки.

Об’єкт дослідження - агресивність підлітків під час війни.

Предмет дослідження - вплив інформаційного контенту соціальних мереж на формування агресивності підлітків під час війни.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити вплив інформаційного контенту соціальних мереж на формування підліткової агресії.

Завдання: визначити сутність підліткової агресії; встановити основні причини впливу інформаційного контенту соціальних мереж на агресивність підлітків під час війни; емпірично дослідити вплив інформаційного контенту соціальних мереж на формування підліткової агресивності; запропонувати програму корекції підліткової агресії спричиненою впливом інформаційного контенту соціальних мереж.

Методи дослідження - теоретичні: системний аналіз наукової інформації з подальшою систематизацією, впорядкуванням, конкретизацією та узагальненням наявних знань; емпіричні: тестування.

Наукова новизна полягає в теоретичному осмислені впливу інформаційного контенту соціальних мереж на формування підліткової агресії; оприлюдненні результатів емпіричного дослідження впливу інформаційного контенту соціальних мереж на формування агресії серед підлітків; розробленні програми корекції агресивності підлітків.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що встановлені факти та сформульовані на їх основі висновки можуть бути використані інформаційними каналами, державними організаціями та науковцями.

АГРЕСІЯ, ПІДЛІТКИ, СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ, ДОПОМОГА, ПІДЛІТКОВА АГРЕСІЯ.

SUMMARY

Klepach K.S.The influence of informational content of social networks during the war on the formation of aggressiveness among adolescents.

Bachelor's qualification work: 65 pages - introduction, 2 sections, conclusions, list of sources used - 24 items, 10 tables, 3 appendices.

The object of the study is the aggressiveness of adolescents during the war.

The subject of the study is the influence of information content of social networks on the formation of aggressiveness of adolescents during the war.

The purpose of the study is to theoretically substantiate and empirically investigate the influence of information content of social networks on the formation of adolescent aggression.

Tasks: to determine the essence of adolescent aggression; to establish the main reasons for the influence of information content of social networks on the aggressiveness of adolescents during the war; to empirically investigate the influence of information content of social networks on the formation of adolescent aggression; to propose a program for correcting adolescent aggression caused by the influence of information content of social networks.

Research methods - theoretical: systematic analysis of scientific information with further systematization, ordering, specification and generalization of existing knowledge; empirical: testing.

Scientific novelty lies in the theoretical understanding of the influence of information content of social networks on the formation of adolescent aggression; publication of the results of an empirical study of the influence of information content of social networks on the formation of aggression among adolescents; development of a program for correcting adolescent aggression.

Practical significance of the research results lies in the fact that the established facts and the conclusions formulated on their basis can be used by information channels, government organizations and scientists.

Keywords: aggression, teenagers, social networks, help, teenageral aggression.

ЗМІСТ

ВСТУП……..7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА РОЗВИТОК ПІДЛІТКОВОЇ АГРЕСИВНОСТІ……..11
1.1 Аналіз агресивності в підлітковому віці……...11
1.2. Соціальні мережі як фактор підвищення агресивності у підлітків під час війни.....17
1.3. Вікові особливості психоемоційного стану підлітків під час війни……..26
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНИЙ ОГЛЯД ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА РОЗВИТОК ПІДЛІТКОВОЇ АГРЕСИВНОСТІ……..30
2.1. Методологічна основа дослідження…….30
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження за шкалою оцінки агресивності тест Басса-Перрі……..34
2.3. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження за шкалою Спілбергера……37
2.4 Аналіз та інтерпретація результатів дослідження за опитувальником для оцінки жорстокості споживаного контенту в соціальних мережах……..39
2.5 Висновки досліджень за Шкалою оцінки агресивності Басса-Перрі та Шкалою Спілбергера……41
2.6 Кореляція результатів дослідження……..44
2.7 Рекомендації щодо запобігання та корекції агресивності у підлітків…...47
ВИСНОВКИ……..58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….63
ДОДАТОКИ……...66

ВСТУП

Актуальність дослідження. Початок повномасштабної війни у лютому 2022 року внесло свої корективи в звичайне життя кожної людини в Україні. Дослідження Gradus Research показало, що більше половини українців оцінюють свій психологічний стан як середній, понад 70% відчувають стрес і знервованість, найголовніша причина - російська агресія. Це підтверджують також дані МВС України та платформа OpenDataBot, які зауважили, випадки домашнього насилля зросли на 11% ніж у період довоєнного життя. Підлітки також не стали виключенням. Згідно з дослідженням, проведеним «Клубом Добродіїв» за підтримки Plan International, 73% українських підлітків відчувають тривожність та страх за майбутнє через війну. Основними причинами є страх за життя близьких та своє власне (38%), невизначеність майбутнього (12%) та відсутність базових зручностей, таких як світло та інтернет (11%), що підвищує їх рівень агресії через спричинений стрес.

У світі, де ми усюди стикаємося з соціальними мережами - вони стають ключовим джерелом пошуку інформації, засобом комунікації та платформою для самовираження. Як казала психологиня Шеррі Теркл: “Соціальні мережі обіцяють об'єднати нас, але часто вони створюють ілюзію спілкування, залишаючи нас ще більш ізольованими.”. У важкий період воєнних та збройних конфліктів, соціальні мережі та медіа наглядно демонструють нам суспільні настрої, показуючи агресивність людей без масок. Також, вони активно формують та впливають, безпосередньо, на наш емоційний стан та поведінку, зокрема підлітків.

Підлітки, на думку психологів, є найбільш вразливою віковою групою людей, оскільки саме в цей період їхня психіка є надзвичайно пластичною, бо потреба у незалежності та соціальній підтримці зростає. З точки зору науки про свідомість людини, підліток - це період розвитку людини, який настає після дитинства і перед дорослістю. Він охоплює віковий діапазон приблизно

від 12 до 18 років за віковою періодизацією Е. Еріксона, але конкретні межі можуть різнитись в залежності від культурних контекстів [16, 64]. У часи, коли війна є найголовнішою подією у підлітків, до важкого емоційного стану на фоні дорослішання, додається також додаткові емоційні виклики, такі як: тривога, страх, невизначеність майбутнього та відчуття небезпеки. У сучасних психологічних дослідженнях особлива увага акцентується на довготривалих наслідках війни для дітей підліткового віку, які можуть стикатися з несподіваними для них травматичними подіями, а також із довготривалими несприятливими подіями, що є причиною спотворених стратегій поведінки підлітків [18, 106].

Соціальні мережі, які в умовах війни виступають потужник тригером емоцій, викликають нестабільність у підлітків. Інформація, часто має більш маніпулятивних характер, пропагандиський, або створює ефект викиду емоцій, через “клікбейтний заголовок”.

Особливий інтерес викликає вплив інформаційного контенту соціальних мереж на рівень агресії серед молоді. Агресивна поведінка може виникати як спосіб психологічної адаптації до стресових ситуацій або як наслідок тривалого перебування під інформаційним тиском.

Контент, що нормалізує насильство, пропагандує ненависть до певних груп або викликає почуття безсилля, може сприяти формуванню агресивних установок і моделей поведінки у молодих людей. Це пов'язано з тим, що агресія, яка підживлюється емоційною напругою та невирішеними внутрішніми конфліктами, може перерости в реальну поведінку.

У контексті нашого дослідження доцільним є аналіз психологічних робіт, присвячених проблематиці агресивності підлітків. Так, проблема підліткової агресії висвітлюється в працях Т. Парамджит, Джоші та Дебора А. О'Доннелл, М. Аджукович, А. Бейкер, В. Р. Бердслі, П. Солт, Е. М. Версадж та Т. Р. Гладстон. У публікаціях К. О. Василиненко, О. Дроняк, О. В. Кучер, Н. А. Найт викладено саме вплив соціальних мереж на формування підліткової агресії.

Здійснений теоретичний аналіз наукових робіт свідчить про те, що проблема підліткової агресії через вплив інформаційного контенту соціальних мереж є актуальною на сьогоднішній день та має значний інтерес серед науковців та інформаційних каналах.

Початок повномасштабного вторгнення не лише висвітлив проблему агресії підлітків, але й загострив її, нагадуючи про те, що це є серйозною соціально-психологічною проблемою сьогодення.

На основі вище зазначеної інформації, можна стверджувати, що актуальність вивчення впливу інформаційного контенту соціальних мереж на формування підліткової агресії є беззаперечною, адже це дасть нам змогу зрозуміти чому саме соціальні мережі є одним із ключових факторів формування агресії. Вивчення впливу є необхідною умовою для створення дієвих засобів корекції проблеми агресії у підлітків та розробки засобів її подолання.

Об’єкт дослідження - агресивність підлітків під час війни.

Предмет дослідження - вплив інформаційного контенту соціальних мереж на формування агресивності підлітків під час війни.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити вплив інформаційного контенту соціальних мереж на формування підліткової агресії.

Гіпотеза дослідження: інформаційний контент соціальних мереж в умовах війни корелює з підвищенням рівня агресивності серед підлітків, що опосередковується зростанням тривожності.

Відповідно до мети і гіпотези були поставлені такі завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні основи підліткової агресії та її вплив на особистість.
2. Проаналізувати зв'язок між характером інформації у соціальних мережах і рівнем агресивності у підлітків.

3. Провести дослідження на групі респондентів, з метою визначення їх рівня агресивності і тривожності.

4. Провести дослідження на групі респондентів з метою оцінки характеру інформації споживаного контенту в соціальних мережах.

5. Дослідити взаємозв’язок між рівнем агресивності підлітків та рівнем жорстокості споживаного контенту в соціальних мережах в групі респондентів.

6. Проаналізувати специфіку цього взаємозв’язку.

Методи дослідження: для розв’язання поставлених нами завдань та перевірки гіпотез, використані теоретичні та емпіричні методи дослідження.

Теоретичні методи передбачають аналіз наукової літератури з подальшою систематизацією та впорядкуванням наявних знань з проблеми впливу інформаційного контенту соціальних мереж на формування підліткової агресії, системний аналіз та синтез, конкретизація та узагальнення різних підходів до досліджуваної проблематики.

Емпіричні методи: у дослідженні були застосовані «Шкала оцінки агресивності тест Басса-Перрі» та «Шкала Спілбергера».

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи бакалавра. Складається зі вступу, 2 розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 24 найменувань та 3 додатки. Також робота містить 10 таблиці. Загальний обсяг роботи - 71 сторінка, з них 65 сторінок основного тексту та 6 сторінок додатків.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА РОЗВИТОК ПІДЛІТКОВОЇ АГРЕСИВНОСТІ

1.1. Аналіз агресивності в підлітковому віці

Проблема підліткової агресивності в сучасному суспільстві є важливою як для загальної соціальної сфери, так і для психології, зокрема вікової. Фахівці-психологи зазначають, що агресивна поведінка ускладнює адаптацію підлітків до життя в соціумі та часто є однією з основних форм девіантної поведінки серед неповнолітніх.

Найяскравіше агресивність проявляється саме в підлітковому віці. Це зумовлено як фізіологічними факторами (гормональні зміни, підвищена збудливість нервової системи), так і психологічними особливостями цього періоду - такими як прагнення до самостійності, протест проти авторитетів, бажання самоспостереження та вразливість до особистих невдач.

У психології немає єдиного підходу до визначення поняття «агресія». Проте більшість дослідників схиляються до думки, що агресія є формою поведінки, спрямованою на завдання фізичної чи психологічної шкоди іншій живій істоті. У свою чергу, агресивність розглядається як схильність особистості до деструктивних вчинків, яка формується в процесі її соціального розвитку [18, 16].

Термін «агресія» походить від латинського слова «aggredi», що перекладається як «нападати» [16]. Це поняття давно увійшло в європейські мови, але його трактування змінювалося з плином часу. До початку XIX століття під агресією розуміли будь-яку активну поведінку, незалежно від її характеру — як доброзичливу, так і ворожу. Згодом значення цього терміна стало більш вузьким: агресія почала сприйматися як прояв ворожості у відносинах із оточуючими.

Щоб зрозуміти проблему агресивності треба пояснити основні теоретичні положення стосовно агресивності, її структуру та природу.

Зігмунд Фрейд, розвиваючи свою "теорію двох інстинктів", використав її для пояснення агресивності людини. На думку відомого психоаналітика, кожній людині властиві два основні інстинкти: інстинкт життя та інстинкт смерті. Інстинкт життя забезпечує енергію для росту й розвитку, тоді як інстинкт смерті спрямований на самознищення.

Фрейд пояснював агресивність людини як прояв інстинктивного потягу до смерті – мортідо. Разом із лібідо мортідо визначає поведінку людини. Якщо потяг до смерті переважає над лібідо, це може призводити до агресивної поведінки. Інстинкт смерті нерідко спрямовується назовні й проявляється у формі агресії проти оточення.

Фрейд також стверджував, що енергія інстинкту смерті постійно накопичується в людині. Якщо вона не знаходить виходу в малих дозах, то може вибухнути у вигляді потужного емоційного зриву. На його думку, очищення від негативної енергії – катарсис – може відбуватися через плач, словесний вираз емоцій, дії тощо.

Етнолог Конрад Лоренс після тривалого вивчення поведінки тварин розробив теорію, згідно з якою агресія є спадковою спонтанною готовністю боротися за існування або захищати власність. Фізіологи вважають, що на агресію впливають генетичні чинники. Гени можуть впливати на поведінку через кодування специфічних білків, які функціонують у мозку та нервовій системі, безпосередньо впливаючи на людську поведінку.

Порушення в лімбічній системі мозку також можуть бути фізіологічними причинами агресії. Захворювання лімбічної системи часто спостерігається у людей із синдромом дисконтролю, який характеризується безпричинною жорстокістю та схильністю до насильства. Супроти інстинктивної теорії агресії Фрейда існує альтернативна гіпотеза, яка визначає агресію як набутий захисний механізм. Вона спричиняється зовнішніми чинниками та є реакцією на ворожі впливи оточення.

Теорію “фрустрація – агресія” розробили Доллард, Бандура, Берковіц і Міллер. Вона стверджує, що агресивність є реакцією на ситуації фрустрації, яка формується в процесі навчання. За Доллардом, агресія не єдина можлива реакція на фрустрацію, але її інтенсивність зростає, якщо вона допомагає подолати фрустрацію.

В теорії "соціального навчання" агресію розглядають як "суспільну хворобу", соціальне явище, яке формується в процесі соціалізації. Наголошується на тому, як засвоюється агресивна поведінка, які чинники спричиняють її виникнення та які умови сприяють закріпленню цієї моделі поведінки.

Існує багато теоретичних підходів до пояснення природи агресії, причин її виникнення та факторів, що впливають на її прояв. Усі ці теорії можна умовно об’єднати в чотири основні категорії:

1. вроджені спонукання і задатки;
2. потреби, що активуються під впливом зовнішніх стимулів;
3. пізнавальні та емоційні процеси;
4. актуальні соціальні умови в поєднанні з попереднім досвідом.

Проблема агресивності підлітків була предметом досліджень таких науковців, як І. Астремська, Ю. Жайворонок, Ю. Качанова, А. Самойлов та інших. І. Астремська та Ю. Жайворонок визначають агресію як специфічну форму поведінки, яка може спричинити психічну або фізичну шкоду як самому індивіду, так і людям із його оточення [4]. Ю. Качанова трактує агресію як конкретну дію, спрямовану на завдання шкоди іншій людині. Агресивність, у свою чергу, розглядається як стійка риса особистості, яка проявляється в здатності та готовності до агресивних дій [3]. А. Самойлов зазначає, що агресія проявляється не тільки в заподіянні шкоди собі, іншим людям чи тваринам, але також може бути спрямована на неживі предмети. Агресивність, на його думку, є рисою особистості, яка не лише виявляється в схильності до агресивної поведінки, а й включає тенденцію сприймати дії оточуючих як ворожі чи недоброзичливі [24, 149].

Таким чином, агресивна поведінка завжди виступає цілісним актом, що відображає інтеграцію всіх рівнів людської особистості. Це означає, що природу агресивних дій слід шукати не в окремих психологічних якостях чи характеристиках, а в рамках цілісної та структурно організованої системи людини. Особа, яка демонструє стійку агресивність, зазвичай характеризується певним набором установок, ціннісних орієнтирів та унікальною структурою самосвідомості.

Джерела агресивної поведінки слід шукати на рівні розвитку особистості, зокрема її самосвідомості. Що стосується природи агресивності, то її витоки пов’язані з нейродинамічними та психодинамічними характеристиками, типом темпераменту та деякими акцентуаціями характеру. До таких факторів належать емоційна чутливість, дратівливість, рівень тривожності, а також певні емоції, що формують так званий комплекс ворожості, — гнів, зневага, відраза, а також страх. Взаємодія цих характеристик створює основу для готовності людини до агресивної поведінки.

Таким чином, агресивність у підлітків зазвичай формується як реакція протесту на нерозуміння з боку дорослих і незадоволення своєю соціальною позицією, що знаходить відображення в їхній поведінці. Водночас на розвиток агресивності впливають природні особливості темпераменту, такі як інтенсивність емоцій і підвищена збудливість, які сприяють появі рис характеру, наприклад, пилкості, дратівливості та неспроможності контролювати свої емоції.

У ситуаціях фрустрації підлітки з подібними психологічними особливостями часто шукають способи зняти внутрішнє напруження, що може виявлятися у конфліктах, бійках чи словесних суперечках. Крім того, агресія іноді стає засобом самозахисту.

У підлітковому віці спостерігається загострення агресивних протиріч, що зумовлено кризою дорослішання, посиленням фізичної сили та соціальної активності за умов невпевненості, емоційної нестабільності та неадекватності

(Л.І. Божович, І.С. Булах, Г.С. Костюк, А.В. Мудрик, М.С. Неймарк, Ф. Райс, Х. Ремшмідт, В.Г. Степанов, Т.М. Титаренко, Д.І. Фельдштейн, Е. Еріксон). Аналіз праць, присвячених вивченню агресії у підлітковому віці (А. Бандура, Р. Уолтерс, О.Б. Бовть, Б. Крейхі, Ф. Райс, М. Раттер, А.О. Реан, М.С. Семенюк, І.О. Фурманов), дозволив виділити основні групи чинників цього явища:

- соціальні (нестабільність у суспільстві, культурні цінності, вплив ЗМІ, особливості сімейних стосунків, труднощі у навчанні, проблеми з однолітками);

- індивідуально-психологічні (особливості нервової системи, занижена або завищена самооцінка, почуття неповноцінності, невпевненість, прагнення до самоствердження, брак навичок саморегуляції).

Сучасна психологія стверджує, що людина не народжується егоїстом чи альтруїстом, сором'язливою чи хвальковитою, релігійною чи атеїстом – вона стає такою під впливом соціального середовища. Основу конфліктних ситуацій, що ведуть до моральної деформації особистості, складають не біологічні особливості, а недоліки сімейного виховання [9, 48]. Підлітки потребують не тільки уваги, але й розуміння та довіри з боку дорослих. Вони прагнуть самоствердження у середовищі однолітків і старших. Водночас у суспільстві утверджується позиція, яка гальмує розвиток їхньої соціальної активності, – дитина має лише слухатися. Це породжує психологічний бар'єр між підлітками і дорослими, який багато хто намагається подолати через агресивну поведінку, прагнучи привернути до себе увагу та довести свою самостійність і права [9, 48].

Агресивна поведінка формується під впливом негативних емоцій – гніву, помсти, ворожості, страху, тривожності чи провини. Ці емоції можуть проявлятися у різних формах: бійках, образах, пошкодженні майна, навіть у вбивствах. Одні й ті ж емоції можуть по-різному впливати на різних людей і змінювати їхнє сприйняття світу – від оптимістичного до пригніченого.

Індивідуальні особливості, емоційні пороги, характер емоційного реагування значною мірою визначають поведінку дитини та її взаємини з оточенням [9, 48].

Недоліки виховання у різних соціальних інститутах, зокрема в сім'ї, школі, та вплив ЗМІ, сприяють виникненню агресивності. Засоби масової інформації часто транслюють сцени насилля, обману, сексу, що підвищує агресивність підлітків. Такі фільми, як детективи чи бойовики, формують у них хибне відчуття дорослості та провокують агресивну поведінку. Телебачення і інтернет не лише розважають, але й створюють зразки поведінки.

Особливо важливу роль відіграють музичні уподобання. У 11–12 років підлітки починають активно цікавитися різними музичними напрямками, що пов'язано з їхньою емоційною сферою. Інтерес до певних жанрів часто зумовлений модою серед однолітків, а також потребою в емоційному насиченні.

Агресивність у підлітків формується переважно як протест проти нерозуміння з боку дорослих та незадоволення своїм становищем у суспільстві, що виявляється у відповідній поведінці. Важливу роль у цьому процесі відіграють також природні особливості, зокрема темперамент. Підвищена збудливість і сила емоцій можуть сприяти розвитку таких рис характеру, як дратівливість, імпульсивність та невміння контролювати свої емоції. Таким чином, агресія стає своєрідним способом зняття внутрішньої напруги.

Дослідники виявили, що у підлітків 10–11 років домінує фізична агресія, тоді як у віці 14–15 років на перший план виходить вербальна агресія. Однак це не свідчить про зниження фізичної агресії з віком. Максимальні прояви обох форм агресії фіксуються у 14–15 років, хоча темпи їх зростання різняться: фізична агресія збільшується незначно, тоді як вербальна зростає швидше [8, 114].

Агресивна поведінка у підлітків залежить також від статі. У хлопців спостерігається два піки агресії – у 12 та 14–15 років, а у дівчат – у 11 та 13 років. Хлопці частіше схильні до прямої фізичної та вербальної агресії, тоді як у дівчат переважає вербальна агресія, особливо у непрямій формі. Для хлопців характерна відкритість і прямота у конфліктних ситуаціях, а для дівчат – непряма вербальна агресія [8, 114].

Рівень агресії також корелює із самооцінкою. Загалом, чим вища самооцінка підлітка, тим більше виявів агресії, яка направлена на самого себе, так і на інших. Важливу роль відіграє співвідношення самооцінки та зовнішніх оцінок, які отримує підліток від значущих осіб (учителів, однолітків). Якщо зовнішня оцінка значно нижча за самооцінку, виникає фрустрація, яка блокує базові потреби у визнанні та повазі, що провокує агресивну поведінку [8, 114].

Окремою формою агресії є аутоагресія – деструктивна поведінка, спрямована на себе. Вона не зводиться лише до клінічних проявів, а становить інтерес і для вивчення у межах нормальної психології [8, 114–115].

Ознаки агресивності у підлітків:

- часті конфлікти з іншими підлітками (насмішки, бійки, вилучення речей);
- епізоди різких злісних висловлювань або тривалих приступів поганого настрою;
- постійне заперечення авторитету дорослих;
- руйнівні дії, спрямовані на майно чи оточення [6, 166].

Агресивність у підлітків часто зумовлена не генетичними факторами, а помилками у вихованні та впливом зовнішнього середовища. Вона є реакцією на труднощі, конфлікти та недостатню підтримку з боку дорослих.

1.2. Соціальні мережі як фактор підвищення агресивності у підлітків під час війни

Перші соціальні мережі з’явилися приблизно в середині 90-х років XX століття. З’явилися веб-інструменти, які давали змогу користувачам

налагоджувати контакти в рамках одного сайту. На початку мережі використовувалися здебільшого для ділових зв'язків, проте згодом з’явилися тематичні форуми для спілкування за інтересами. Деякі з цих мереж працювали як закриті спільноти, тоді як інші були доступні для всіх охочих. З розвитком Інтернету і появою більш зручних інструментів кількість користувачів зросла, і на початок 2000-х Інтернет перетворився на важливий засіб самовираження. Приблизно в середині 2000-х років, з появою соціальної мережі «Facebook», створеної з метою підтримки самовираження, онлайн-спілкування набуло глобальної популярності. Історію її створення зобразив Девід Фінчер у фільмі «Соціальна мережа», який розповідає про розвиток цієї індустрії. Приблизно за таким принципом будувалися й інші соціальні мережі, як ті, що популярні нині, так і ті, що зникли. У середині 2000-х років соціологи й дослідники відзначили появу нового феномену – соціальних Інтернет-мереж.

Дослідження людських взаємодій через комп’ютерні технології розпочалися ще у 1980-х роках, але особливої значущості набули лише останні 20 років разом із розвитком Інтернету. Соціолог Чарльз Кулі ще у 1902 році писав: «Людину можна розглядати як точку, в якій переплітаються численні лінії, що уособлюють різні соціальні групи».

Соціальні мережі як наукова концепція почали активно розвиватися у другій половині XX століття. На Заході ця ідея швидко стала популярною, згодом її прийняли й у інших країнах. Першими комп’ютерними соціальними мережами стали групи людей, що спілкувалися через електронну пошту. Перший електронний лист, надісланий 2 вересня 1971 року між комп’ютерами військової мережі ARPA.net, став першим кроком до сучасного Інтернету і до того, що ми сьогодні знаємо як соціальні мережі.

До таких сервісів належать найпоширеніші форми онлайн-спілкування за допомогою веб-технологій:

1. Гостьова книга. Найбільш проста гостьова книга являла собою перелік повідомлень, що відображалися у зворотному хронологічному

порядку – від останнього до першого. Це була одна з найперших форм взаємодії у віртуальному просторі.

2. Форуми. Перші форуми з'явилися як удосконалений варіант гостьових книг. Повідомлення на форумах структуровані за темами, де користувачі можуть залишати записи та коментарі. Форумні платформи мали перші риси соціальних мереж, оскільки тут вибудовувалися соціальні зв'язки між учасниками.

3. Блоги (веб-журнали). Блоги були формою онлайн-щоденників, де користувачі могли створювати записи в хронологічному порядку. Інші відвідувачі могли читати ці записи та залишати коментарі, сприяючи таким чином онлайн-взаємодії [18].

Початок сучасної теорії соціальних мереж було закладено у 1951 році завдяки дослідженням Рея Соломоноффа та Анатолія Рапопорта. Ця теорія припускає, що моделі відносин між людьми мають значний вплив на їхню соціальну поведінку та комунікацію. Одне з основних положень теорії стверджує: чим тісніший соціальний зв'язок між людьми, тим активніше вони спілкуються, використовуючи доступні засоби комунікації. Інтернет, як інноваційна комунікаційна технологія, став важливим інструментом об’єднання людей і організацій, навіть географічно віддалених, але з об'єднаними інтересами. Теорія соціальних мереж вказує на те, що соціальна комунікація через Інтернет доповнює звичайну соціальну поведінку, стимулюючи міжособистісне спілкування. Вона також свідчить, що міцніші зв'язки між людьми зумовлюють частіше використання електронної пошти та інших медіа для взаємодії [16].

Дункан Уоттс та Стівен Строгац поглибили теорію соціальних мереж, запровадивши поняття коефіцієнта кластеризації, який відображає рівень близькості між різними групами, зокрема коли мережа знайомств розширюється за рахунок людей, знайомих із друзями, але не з особою особисто.

Перші соціальні мережі з’явилися в середині 1990-х років, коли з'явилися веб-інструменти, що давали змогу користувачам встановлювати зв'язки в межах одного сайту. Спершу користувачі використовували ці платформи для підтримання ділових контактів, а згодом виникли форуми, що збирали людей за інтересами. Деякі мережі були обмеженими «клубами», інші ж відкривалися для широкого загалу [4].

У 1995 році стартував проєкт Classmates.com, створений Ренді Конрадсом, власником компанії Classmates Online.Inc. Спершу сайт не був популярним через обмежену функціональність – користувачі могли лише переглядати список навчальних закладів та їхніх випускників, але не створювати профілі чи додавати друзів. Однак саме цей сайт став поштовхом для розвитку майбутніх соціальних мереж.

У березні 1999 року американський студент-програміст Бред Фіцпатрик запустив LiveJournal, який за роки став популярною блог-платформою, де вперше з'явилися групи.

З 2001 року почали з'являтися сайти, що використовували концепцію "кола друзів" для побудови соціальних зв'язків. Цей підхід став особливо популярним у 2002 році з запуском Friendster, створеним Джонатаном Абрамсом, який був спрямований на допомогу користувачам у пошуку нових знайомств через друзів.

Справжня популярність соціальних мереж почалася у 2003-2004 роках із запуском LinkedIn, MySpace та найбільшої на сьогодні мережі – Facebook.

У 2003 році з'явилася нова соціальна мережа MySpace, яка до 2006 року стала найпопулярнішою у світі. Вона запропонувала користувачам широкі можливості: створення персональних профілів, налаштування зовнішнього вигляду, створення спільнот, завантаження фото, відео й аудіо. MySpace особливо приваблювала музикантів. Однак із часом її витіснили більш сучасні платформи, і вже у 2013 році MySpace опинилася на 229-му місці за популярністю серед соцмереж.

У 2004 році Марк Цукерберг представив платформу під назвою The Facebook. До 2005 року її перейменували на Facebook, і в 2008 вона стала найпопулярнішою соціальною мережею світу, зберігаючи лідерство і донині. Спочатку Facebook створювався для студентів Гарварду, щоб вони могли обмінюватися новинами, фотографіями й відео.

У 2006 році Джек Дорсі запустив Twitter – платформу, що дозволяла надсилати короткі текстові повідомлення до 140 символів.

Сьогодні існує понад 200 сайтів із функціями соціальних мереж.

Залежність від соціальних мереж, що виникла кілька років тому в західних країнах, поширилася й у країнах пострадянського простору, включаючи Україну. Інтернет надає людям можливість відновлювати спілкування з тими, з ким вони раніше втратили зв'язок.

Аналізуючи розвиток соціальних мереж, можна виділити спільні ознаки «соціальності»: можливість обміну повідомленнями, вбудовані чати, розширені профілі, стрічки новин, додавання друзів, створення фото- та відеоальбомів, об’єднання у групи, ведення блогів, додавання заміток та оголошень, створення подій і заходів, коментування подій, дарування подарунків та отримання нагород за активність.

На сьогоднішній день соціальна мережа – це віртуальне об’єднання людей, де вони обмінюються інформацією, що схоже на основну характеристику самого Інтернету. Вона популярна, бо люди сьогодні проводять багато часу онлайн, і обмін інформацією у цифровому вигляді є швидким та зручним.

Соціологи розглядають "соціальну мережу" як структуру з групою вузлів, які представляють соціальні об’єкти, такі як групи або окремі особи. Наприклад, психолог А. Войскунський бачить соціальну мережу як форму комунікації, яка задовольняє потребу людей у спілкуванні, знайомствах і обміні інформацією. На думку дослідника К. Лєсто, соціальні мережі – це платформи для зв’язку між людьми за спільними інтересами, де вони можуть взаємодіяти через відео, чати, зображення, музику тощо.

Інші дослідники, як В.М. Сазонов і Є.В. Найштетік, розглядають соціальні мережі як структури, створені на основі спільних цінностей, дружби, сімейних зв’язків, конфліктів, торгівлі тощо.

У загальному розумінні термін "соціальна мережа" означає спільноту людей із спільними інтересами або справами, які об’єднуються для спілкування. Головний фактор об’єднання – спільність користувачів, чи це інтереси, професія, чи будь-яка інша риса. Зокрема, сьогодні соціальні мережі стали глобальними платформами для спілкування людей з різним бекграундом та інтересами.

Інтернет займає дедалі більше місце в сучасному суспільстві, інтегруючись у різні сфери повсякденного життя, від роботи до розваг і комунікації. В Україні, хоча рівень розвитку інформаційних технологій поступається деяким іншим країнам, Інтернет та комп’ютери стають все більш звичними для населення. Для багатьох він є не лише джерелом інформації чи засобом спілкування, а й важливим способом відпочинку та розваг. Особливою популярністю серед молоді користуються соціальні мережі, які буквально "прив’язують" підлітків до екранів комп’ютерів.

Соціальна мережа — це багатокористувацький інтерактивний веб-сайт, де контент створюється і підтримується самими користувачами. Поняття «соціальна мережа» вперше ввів у науковий обіг англійський соціолог Джеймс Барнс у 1954 році. Він використав його в збірці «Людські стосунки», де описав спільноти людей, пов’язаних однаковими інтересами чи потребою у взаємодії.

Інтерес до впливу соціальних мереж на особистість активно розвивається серед науковців різних країн. Важливий внесок у вивчення мотивації користувачів Інтернету, впливу на особистісний розвиток і симптомів Інтернет-залежності зробили як зарубіжні, так і українські дослідники, включаючи А. Войскунського, А. Голдберга, К. Янг та ін. Їхні дослідження аналізують наслідки використання соціальних мереж, а також пропонують профілактичні заходи для запобігання Інтернет-залежності.

Формування та розвиток мережевого суспільства також активно обговорюється науковцями, такими як М. Кастельс, Д. Белл, А. Тоффлер та іншими. Вони досліджують не лише технічний, але й соціальний бік мереж, де соціальні медіа виступають інструментом комунікації та самовираження, який сильно впливає на поведінку та ціннісні орієнтації молоді. Проте кількість робіт, що фокусуються на позитивних та негативних аспектах впливу соціальних мереж на молодь, обмежена, тому ця тема залишається актуальною.

Соціальні мережі мають значний вплив на особистість користувача та формування його поведінки. Комунікаційний компонент передбачає створення віртуального простору, який підпорядковується власним правилам та законам. Інтернет є не лише засобом для комунікації, а й способом втечі від проблем реального життя, особливо для підлітків, які потребують моральної підтримки та спілкування. Проте цей тип комунікації часто є анонімним, що дозволяє користувачам створювати бажаний образ, що може призводити до девіантної поведінки та агресії.

Пізнавальний компонент дозволяє користувачам, зокрема підліткам, розширювати свої знання та формувати уявлення про реальну та віртуальну дійсність. На відміну від традиційних медіа, соціальні мережі надають комплексну інформацію в текстовому, візуальному та аудіоформаті, що покращує засвоєння знань. У процесі взаємодії в соціальних мережах формується власна система цінностей, що впливає на поведінку користувача як у віртуальному, так і в реальному світі [3].

Основними характеристиками спілкування в соціальних мережах є анонімність, добровільність та тенденція до експериментальної поведінки. Соціальні медіа надають підліткам можливість задовольнити приховані потреби, проявити фантазії та створити альтернативний образ себе. Проте важливо враховувати, що соцмережі також сприяють поширенню негативних проявів, таких як агресія та неконтрольована поведінка, що може стати серйозною проблемою для сучасного суспільства [24].

Інтернет-технології дійсно суттєво прискорюють залучення підлітків до соціальної діяльності порівняно з попередніми поколіннями. Комп'ютер і сучасні технології стають для них інструментами не лише спілкування, а й праці та самореалізації. За допомогою Інтернету підлітки можуть брати участь у багатьох аспектах суспільного життя — економічному, культурному, політичному, науковому. Це сприяє формуванню якостей, характерних для людини-діяча: розвитку навичок моделювання, постановки цілей, планування та контролю.

Активне залучення підлітків до комп’ютеризованої діяльності також сприяє ранньому оволодінню соціально значущими навичками. Вони вчаться ефективно вирішувати практичні завдання, переводячи їх у форму, доступну для розуміння комп'ютера, що підвищує рівень їхніх когнітивних процесів та самостійності. Це дозволяє підліткам не лише включитися в соціальну діяльність, але й бути більш підготовленими до майбутньої професійної діяльності, адже навички роботи з технологіями та базові комп’ютерні знання стають важливими складовими сучасного життя.

Як відомо, будь-яка діяльність спрямована на задоволення потреб. Дослідження «Фонду розвитку Інтернет» дозволило визначити певне коло потреб, які підлітки задовольняють за допомогою соціальних мереж та Інтернету, а саме:

1) самостійність (у процесі соціалізації ця потреба припускає прагнення до незалежності від батьків);

2) самореалізація та визнання;

3) задоволення соціальної потреби у спілкуванні, у приналежності до групи за інтересами, в любові.

Завдяки соціальним мережам підлітки і проявляють свою індивідуальність. Тільки вже не стандартними способами, закладеними процесом перетворення від індивіда до сталої особистості, а завдяки комп'ютерним технологіям.

Проте соціальні мережі мають як і позитивний вплив на психіку підлітка, так і негативний, який виражається в надмірній агресії до ровесників, спотвореної реальності та бажанням відповідати гарній картинці у віртуальній мережі. У гонитві за ідеалом підлітки мають тенденцію змінювати свою особистість до невпізнання, відмовлятися від звичного темпу життя та кола спілкування, прагнути стати якнайшвидше дорослим.

Стикаючись з негативними коментарями в соціальних мережах, що стосуються його зовнішності або захоплень, підліток може отримати в результаті викривлене сприйняття самого себе, що коливається від низької самооцінки до ненависті до самого себе. Внаслідок чого підліток може відповідати негативом на негатив, переміщуючи його і в реальне життя проектуючи його на членів сім'ї.

Останні дослідження Інтернету як одного з агентів соціалізації засвідчують можливу появу таких кризових форм Інтернет - соціалізації як негативні залежності, компульсивна (нав’язлива) віртуальна поведінка, занурення у світ внутрішніх переживань, коли зменшується потреба в активному засвоєнні зовнішнього середовища. До цих кризових форм можуть призводити онлайн-ігри з елементами насилля, що в свою чергу сприяє зростанню агресивної поведінки молоді в реальному середовищі. Також мережеве суспільство може сприяти засвоєнню асоціальних, антиправових установок, які засвоюються і відтворюються в реальному світі. Таким чином, конструюється новий тип соціального індивіда – Homo virtualis – людини, орієнтованої на віртуальність, творця, носія, споживача віртуальної культури [24].

Тому перед суспільством постає завдання створити в Інтернеті культурний конкурентоспроможний сегмент, спрямований на молодь, який зможе конкурувати з низькокультурними ресурсами. Це також передбачає підтримку концепції «віртуальної етики», орієнтованої на закріплення моральних норм і цінностей, які будуть діяти в мережевому суспільстві. Необхідно здійснювати соціальний контроль за поведінкою користувачів

Інтернету, проводити моральну оцінку процесів віртуальної комунікації, а також впроваджувати певні обмеження та заборони.

1.3. Вікові особливості психоемоційного стану підлітків під час війни

Війна – це трагічна подія, яка змушує людей різного віку щодня замислюватися про власну безпеку та життя своїх рідних. Постійний стрес, емоційне напруження та негативні переживання суттєво впливають на світогляд, змінюючи цінності та ставлення до життя.

У таких обставинах як діти, так і дорослі стикаються не лише з фізичними загрозами, а й із серйозним психологічним тиском. Тривале перебування в умовах небезпеки залишає відбиток на емоційному стані людини. Особливо чутливими до цього є діти – важливо розуміти, як війна впливає на їхню психіку і наскільки дитячий організм здатен витримувати постійне напруження [7, 112].

Підлітки, які опиняються в епіцентрі воєнних подій, змушені адаптуватися до нових умов життя. Вони належать до найбільш вразливих груп населення, а тому особливо гостро відчувають наслідки змін. Тривала війна впливає на їхній психоемоційний розвиток, що може стати серйозною перешкодою для нормального дорослішання [14]. Погіршення психоемоційного стану дитини відбувається через тривалий вплив негативних емоцій, таких як страх, тривога, смуток чи гнів. Однак важливо розуміти, що не лише екстремальні умови війни спричиняють психологічні порушення у дітей. Значну роль відіграють також індивідуальні особливості підлітка, які можуть посилювати емоційні реакції та впливати на його загальний стан. Коли дитина переживає психічну травму, вона сприймає її крізь призму власного досвіду, що робить такі події ще більш болючими та складними.

Військові дії створюють велику кількість стресових факторів, які негативно впливають на психіку, не готову до подібних випробувань. Серед найбільш поширених тригерів – звуки сирен повітряної тривоги, що попереджають про можливі авіаудари або обстріли, постріли, вибухи, новини про воєнні події, постійна тривога за близьких та страх перед невідомістю. Навіть у моменти тимчасового спокою напруження не зникає, адже завжди існує загроза нової небезпеки [1].

Добре відомо, що під час воєнних конфліктів страждає не лише військовий персонал, а й мирне населення, особливо жінки та діти. Війна залишає на них глибокий слід, проте якщо дорослі жінки вже мають сформовану психіку, то діти значно гостріше сприймають події, які відбуваються навколо. Підлітки є особливо вразливою групою, оскільки вони переживають будь-який негативний досвід значно сильніше, ніж старші люди.

Попри те, що підлітки мають великий потенціал для психологічної стійкості, це не означає, що вони не відчувають наслідків війни. Навпаки, саме вони часто є найбільш вразливими до стресових обставин. Психологічні травми проявляються у вигляді сильних емоційних сплесків, підвищеної тривожності, неконтрольованих страхів, різких змін настрою, агресивної поведінки або, навпаки, стану апатії та замкненості. У деяких випадках можуть розвиватися посттравматичні стресові розлади, соціальна дезадаптація, втрата інтересу до майбутнього та небажання ділитися переживаннями навіть із найближчими людьми [1].

Варто зазначити, що підлітковий вік є перехідним етапом між дитинством і дорослим життям, а тому відіграє ключову роль у формуванні особистості. Це особливий період, сповнений нових відкриттів, емоційних переживань та інтенсивного пошуку себе, що робить його ще більш вразливим до впливу негативних зовнішніх факторів.

Однією з ключових особливостей підліткового віку є соціалізація. Це важливий етап у становленні особистості, проте часто він супроводжується

труднощами. Підлітки прагнуть самостійності, відстоюють власні кордони, що нерідко призводить до конфліктів із рідними. Вони можуть заперечувати усталені правила, не погоджуватися з вимогами сім'ї, критикувати погляди старшого покоління та відмовлятися виконувати обов'язки, які вважають несправедливими. Окрім соціальних змін, у цьому віці відбуваються й значні фізіологічні перетворення, до яких дитина змушена адаптуватися. Цей процес часто супроводжується стресом, який додатково посилюється статевим дозріванням, появою інтересу до протилежної статі, романтичними почуттями та першими стосунками, що є невід'ємною частиною цього періоду.

Вразливість підлітків до негативних соціально-психологічних чинників підтверджують дослідження О. Бондаренка, Л. Боярина, О. Кокуна, І. Ващенка. Вчені зазначають, що у цьому віці механізми психологічного самозахисту ще недостатньо розвинені, що ускладнює здатність мінімізувати негативні переживання. Як наслідок, підлітки можуть відчувати загрозу особистісній цілісності, а також незадоволеність базовими потребами, зокрема потребою в безпеці.

Існує чимало наукових праць, які досліджують вплив війни на психічний та емоційний стан людей. Одним із важливих досліджень є робота С. Мурті та Р. Лакшмінараяна (2006), які вивчали психічне здоров'я дітей, що жили в зонах воєнних конфліктів, зокрема в Ізраїлі, Ічкерії, Уганді, Камбоджі, Афганістані, Шрі-Ланці, Палестині, Іраку, Лівані, Сомалі, Руанді та на Балканах. Вчені дійшли висновку, що наслідки таких травматичних подій для дитячої психіки є довготривалими. Вони також підкреслили, що ступінь психологічної травматизації безпосередньо залежить від тривалості перебування дитини у воєнних умовах: чим довше триває конфлікт, тим серйозними є його наслідки.

Тривале перебування в умовах війни може призвести до різних форм дезадаптації: соціальної, фізичної, психологічної. У підлітків може розвиватися песимістичне бачення світу, проблеми з поведінкою, зниження

здатності довіряти людям, нормалізація насильства як частини життя, втрата віри в майбутнє. Найважчими з них є затяжні депресивні стани та посттравматичний стресовий розлад (ПТСР).

Дослідження, проведені американськими науковцями спільно з фахівцями медичної школи в Єрусалимі, підтверджують, що тривалий вплив воєнних дій має серйозні наслідки для фізичного та психологічного стану людини. В результаті можуть виникати хронічний стрес, депресивні розлади, посттравматичний стресовий синдром, різні види залежностей, а також інші психічні та фізичні порушення.

Актуальні дані свідчать, що на сьогодні в Україні близько 75% дітей зазнали психологічної травматизації через війну. Це означає, що більшість українських дітей відчули на собі руйнівний вплив воєнних подій. Наслідки цього проявляються у зниженні соціальної активності, небажанні спілкуватися з оточенням, порушеннях пам’яті та сну, нічних жахах. Усе це може спричинити глибші психологічні розлади, соціальну ізоляцію та складнощі з адаптацією до мирного життя [1].

РОЗДІЛ 2.
ЕМПІРИЧНИЙ ОГЛЯД ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА РОЗВИТОК ПІДЛІТКОВОЇ АГРЕСИВНОСТІ

2.1. Методологічна основа дослідження

Основною метою цього емпіричного дослідження є необхідність виявити взаємозв'язок між рівнем агресивності підлітків та рівнем жорстокості контенту, який вони споживають в повсякденному житті в соціальних мережах в групі респондентів. Задля досягнення мети роботи та вирішення поставлених наукових завдань, нами було використано «Шкала оцінки агресивності тест Басса-Перрі» (Додаток А), «Шкала Спілбергера» (Додаток Б) та опитувального методу для оцінки жорстокості споживаного контенту в соціальних мережах з використанням сервісу «Google Forms» (Додаток В).

У процесі дослідження рівня агресивності серед підлітків було використано Шкалу оцінки агресивності Басса-Перрі (Buss-Perry Aggression Questionnaire, BPAQ-24). Даний тест є одним із найпоширеніших інструментів для вимірювання різних аспектів агресивної поведінки та дозволяє отримати комплексну характеристику агресивних тенденцій особистості. Методика являє собою опитувальник, який складається з 24 тверджень. Учасникам дослідження необхідно уважно прочитати кожне твердження та оцінити ступінь своєї згоди з кожним з них за 5-бальною шкалою (від «цілком не згоден» до «повністю згоден»). Підсумковий бал дозволяє визначити загальний рівень агресивності, а також виявити домінуючий її тип.

При аналізі отриманих результатів за Шкалою оцінки агресивності Басса-Перрі (BPAQ-24) підраховується сума балів за кожним із трьох вимірів агресії: переживання почуття несправедливості та обмеженості,

невдоволення бажань – «ворожість»; афективний компонент, який включає фізіологічне збудження та підготовку до агресії, – «гнів»; інструментальний компонент агресії – «фізична агресія» [12].

Респондент оцінює твердження за 5-бальною шкалою:

— 1 бал – «цілком не згоден»,

— 2 бали – «скоріше не згоден»,

— 3 бали – «нейтральна відповідь»,

— 4 бали – «скоріше згоден»,

— 5 балів – «повністю згоден».

Після цього підсумовуються відповіді для кожної з трьох підшкал, що дозволяє оцінити як загальний рівень агресії, так і її окремі компоненти.

Залежно від кількості набраних балів можна виділити три рівні агресивності:

1. Високий рівень агресії - переважає виражена схильність до фізичних або вербальних конфліктів, імпульсивних реакцій і підозрілості.

2. Середній рівень агресії - помірна схильність до агресивних реакцій, яка може проявлятися в окремих ситуаціях.

3. Низький рівень агресії - відсутність або мінімальна вираженість агресивних тенденцій.

У процесі дослідження рівня тривожності серед підлітків також було використано Шкалу реактивної та особистісної тривожності Спілбергера (State-Trait Anxiety Inventory, STAI)**.** Даний тест є одним із найпоширеніших інструментів для вимірювання рівня тривожності та дозволяє отримати комплексну характеристику як ситуативної, так і стабільної (особистісної) тривожності. Методика являє собою опитувальник, який складається з 40 тверджень, розподілених на дві підшкали:

1. Реактивна (ситуативна) тривожність - показує рівень тривожності у певний момент часу.

2. Особистісна (стабільна) тривожність - відображає схильність до

тривожності як рису особистості.

Учасникам дослідження необхідно уважно прочитати кожне твердження та оцінити ступінь своєї згоди з кожним з них за 4-бальною шкалою (від «ніколи» до «майже завжди»). Підсумковий бал дозволяє визначити загальний рівень тривожності та виявити домінуючий її тип.

Респондент оцінює твердження за 4-бальною шкалою:

1. 1 бал – «ніколи»
2. 2 бали – «інколи»
3. 3 бали – «часто»
4. 4 бали – «майже завжди»

Після цього підсумовуються відповіді для кожної з двох підшкал, що дозволяє оцінити як загальний рівень тривожності, так і її окремі компоненти.

Залежно від кількості набраних балів можна виділити три рівні тривожності:

1. Високий рівень тривожності - характеризується постійним відчуттям напруги, занепокоєнням, труднощами у прийнятті рішень та емоційною нестабільністю.
2. Середній рівень тривожності - помірний рівень переживання стресових ситуацій, який може коливатися залежно від зовнішніх обставин.
3. Низький рівень тривожності - відсутність виражених тривожних реакцій, емоційна стійкість та впевненість у собі.

У процесі дослідження рівня впливу інформаційного контенту соціальних мереж під час війни на формування агресивності серед підлітків було використано анкету для оцінки жорсткості споживаного контенту в соціальних мережах з використанням сервісу «Google Forms».

Даний опитувальник створений на основі самостійної оцінки частоти перегляду та типів контенту, а також емоційних та поведінкових реакцій на цей контент. Це дозволить умовно оцінити рівень «жорстокості» контенту, який споживає підліток. Методика являє собою опитувальник, який складається з 8 запитань, які умовно можна поділити на 3 блока:

1. Блок 1: Загальні питання про користування соцмережами.

2. Блок 2: Контент, що містить насильство або жорстокість. Відповідь на запитання подається у форматі оцінка за шкалою від 1-5 де: 1 – ніколи, 2 – рідко, 3 – іноді, 4 – часто, 5 – дуже часто.

3. Блок 3: Суб'єктивна оцінка впливу.

Підрахунок результатів полягає в визначенні індексу жорстокості, де в свою чергу основою для вимірювання рівня жорсткості буде сума балів за трьома питаннями (№3, №5, №6), які найкраще відображають кількість та характер жорсткого контенту, який споживає підліток.

1. Питання 3 (оцінюється за шкалою від 1 до 5) - 5 підпунктів × макс. 5 балів = максимум 25 балів.

2. Питання 5 (Так - 2 бали; Не впевнений - 1 бал; Ні - 0 балів).

3. Питання 6 (Так - 2 бали; Іноді - 1 бал; Ні - 0 балів)

Максимальний загальний бал: 25 (п.3) + 2 (п.5) + 2 (п.6) = 29 балів.

Інтерпретація результатів залежить від кількості набраних балів респондента, завдяки цьому можна виділити три рівні жорстокості контенту який споживає підліток у своєму повсякденному житті.

— Низький рівень жорстокості контенту — 1-10 балів.

— Середній рівень жорстокості контенту — 11-19 балів.

— Високий рівень жорстокості контенту — 20-29 балів.

Після цього підсумовуються відповіді, що дозволяє оцінити загальний індекс жорстокості у споживаного контенту.

Для проведення емпіричного дослідження серед підлітків було сформовано вибірку з 85 осіб віком 15-17 років. Дослідження відбувалося онлайн в застосунку ZOOM з використанням сервісу «Google Forms» в умовах підвищеної соціальної напруги, спричиненої військовими подіями в країні. Учасникам було надано форму інформованої згоди та повідомлено про мету дослідження. На надання відповідей трьох опитувальників неповнолітнім відводилось 60 хвилин. Для дослідження рівня агресивності

серед підлітків - 25 хвилин. На дослідження рівня тривожності серед підлітків пішло 30 хвилин. На анкетування, для оцінки жорсткості споживаного контенту в соціальних мережах підлітками знадобилося около 10 хвилині. Години вистачило підліткам, щоб дати відповідь на всі питання цих опитувальників, ще 15 хвилин респонденти по бажанню обговорювали свої відповіді по останньому опитуванню. Отримані результати дозволили визначити взаємозв'язок між рівнем агресії з рівнем жорстокості інформаційного контенту в соціальних мережах, а також їх вплив на тривожність та поведінкові прояви підлітків.

2.2 Аналіз та інтерпретація результатів дослідження за шкалою оцінки агресивності тест Басса-Перрі

В інтерв'ю взяли участь 85 респондентів, які зараз проживають в Україні, віком від 15 до 18 років. Респондентами були як чоловіки, так і жінки. Вони користуються платформами соціальних мереж для різних цілей,таких як освіта, спілкування, дозвілля, роботу, та інші форми контакту. Зібрані дані складаються з 38 чоловіків та 52 жінок, опитаних дослідниками; учасників було обрано незалежно від статі.

В таблиці нижче представлено результати по шкалам, отримані в ході дослідження (табл. 2.1.):

Таблиця 2.1.

Порівняльна характеристика рівня агресивності серед підлітків по шкалам

Фізична агресія	**Відсоток (%)**
Низький рівень	8
Середній рівень	68
Високий рівень	24
Гнів	**Відсоток (%)**
Низький рівень	16
Середній рівень	48
Високий рівень	36

Продовження таблиці 2.1

Ворожість	**Відсоток (%)**
Низький рівень	12
Середній рівень	52
Високий рівень	36

Результати за опитувальником рівня агресії (Басса-Перрі) Відповідно до (табл. 2.1.) за шкалою «Фізична агресія» двадцять чотири відсотків опитаних осіб, мають високий показник. Це свідчить про те, що ці респонденти готові проявляти агресію, яка може бути направлена як на об’єкти так і на суб’єкти їхнього оточення. Прояв фізичної агресії реалізується через застосування фізичної сили, що спрямована на іншу особу.Шістдесят вісім відсотків підлітків набрали середнє значення за даною шкалою, що говорить про вміння досліджуваних справлятися зі своїми емоціями, не погоджуватися на провокації, а в разі необхідності захистити себе та свої права. Вісім відсотків респондентів мають низький показник, що може свідчити про бажання подати себе у вигідному ракурсі, або високий рівень самоконтролю.

За шкалою «Гнів» тридцять шість відсотків опитаних мають високий показник. Результати говорять про наявність таких властивостей як роздратування, фізіологічне збудження, готовність діяти агресивно. Окрім того, це може свідчити про імпульсивність, «вибуховість». Сорок вісім відсотків отримали середній показник за цією шкалою. Це означає, що вони намагаються володіти своїми емоціями, швидко відновлюють рівновагу та заспокоюються. Шістнадцять відсотків підлітків мають низький показник, що свідчить про вміння стримувати роздратування, спокійний характер.

Тридцять шість відсотків досліджуваних мають високий показник за шкалою «Ворожість». Високе значення цього компонента вказує на такі психологічні особливості як підозрілість, недовіру, вразливість, заздрощі. Такі особи страждають від відчуття несправедливості, їм здається, що до них ставляться упереджено та не об’єктивно. П’ятдесят дві особи, які становлять

нашу вибірку мають середній показник - вони здатні довіряти іншим, досить задоволені своїм життям. Дванадцять відсотків опитаних набрали низьке значення за цією шкалою, тобто вони не цілком впевнені в собі та своєму оточенні.

Результати дослідження свідчать про те, що значна частина підлітків демонструє середній рівень фізичної агресії, гніву та ворожості, що є ознакою достатнього емоційного самоконтролю та здатності до адаптивної поведінки. Водночас наявність респондентів із високим показником агресії та її компонентів вказує на потребу в подальшому дослідженні

Таблиця 2.2.

Порівняльна характеристика рівня агресивності серед підлітків

Загальний рівень агресивності	**Кількість респондентів**	**Відсоток (%)**
Низький	15	17.6
Середній	40	47.1
Високий	30	35.3

Отримані нами результати дослідження за тестом агресивності Басса-Перрі у таблиці 2.2 свідчить про те, що більша частина респондентів (40 осіб - 47,1%) має середній рівень агресивності.

Високий рівень було зафіксовано у 30 осіб, що становить 35,3% респондентів, що є значною часткою і може вказувати на підвищену схильність до агресивної поведінки під впливом зовнішніх чинників, зокрема інформаційного контенту соціальних мереж.

В свою чергу низький рівень агресивності було виявлено у 15 (17,6%) респондентів, що може вказувати на низьку схильність до агресивної поведінки та впливу агресивного контенту у соціальних мережах, та можливі ефективні механізми контролю емоцій.

Отримані результати дослідження свідчать про значну варіативність рівня агресивності серед підлітків віком від 15 до 17 років, що дає підстави для більш глибокого аналізу чинників, які впливають на формування

агресивних проявів у цьому віковому періоді. Спостерігається тенденція до підвищення рівня агресивності, що може бути зумовлено низкою соціокультурних, психологічних та інформаційних чинників, зокрема впливом контенту, поширеного в соціальних мережах, особливостями міжособистісних взаємодій, а також внутрішніми емоційними переживаннями підлітків.

2.3. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження за шкалою Спілбергера

STAI - це валідований пристрій для самооцінки з 20 пунктів, який включає окремі вимірювання тривожності щодо стану та характеру. Оригінальна форма STAI була створена Чарльзом Д. Спілбергером, Річардом Л. Горсухом і Робертом Е. Лушеном у 1964 році. STAI адаптовано більш ніж 30 мовами для міжкультурних досліджень і клінічної практики (Sesti, 2000). Були проведені різні тести на надійність і валідність STAI, які надали достатні докази того, що STAI є відповідним і адекватним показником для вивчення тривоги в дослідженнях [21].

В таблицях нижче представлено результати, отримані в ході дослідження (табл. 2.3., табл. 2.4.):

Таблиця 2.3.

Рівень ситуативної тривожності

Рівень тривожності	Кількість респондентів	Відсоток (%)
Низький	18	21.2
Середній	42	49.4
Високий	25	29.4

Отримані нами результати дослідження за шкалою Спілбергера (таблиця 2.3.) свідчать про те, що більша частина респондентів (42 особи – 49,4%) має середній рівень ситуативної тривожності.

Високий рівень ситуативної тривожності (таблиця 2.4.) було зафіксовано у 25 осіб, що становить 29,4% респондентів, що є значною часткою та може вказувати на підвищену емоційну чутливість до стресових ситуацій, особливо в умовах впливу зовнішніх факторів, таких як навчальне навантаження, міжособистісні відносини та інформаційний контент соціальних мереж.

Водночас низький рівень ситуативної тривожності було виявлено у 18 респондентів (21,2%), що може свідчити про достатній рівень стресостійкості та ефективні механізми емоційної саморегуляції.

Таблиця 2.4.

Рівень особистісної тривожності

Рівень тривожності	Кількість респондентів	Відсоток (%)
Низький	12	14.1
Середній	34	45.9
Високий	39	40.0

Щодо рівня особистісної тривожності, більшість респондентів (39 осіб – 45,9%) мають середній рівень, що є типовим для підліткового віку.

Високий рівень особистісної тривожності зафіксовано у 34 осіб (40,0%), що свідчить про виражену схильність до переживання тривожних станів, що можуть бути стійкими та впливати на загальний емоційний фон підлітків.

Низький рівень особистісної тривожності спостерігається у 12 осіб (14,1%), що може вказувати на достатній рівень психологічної стійкості та відсутність схильності до надмірного хвилювання.

Результати дослідження засвідчили, що більшість підлітків мають середній рівень як ситуативної, так і особистісної тривожності, що є характерним для їх вікового періоду та відповідає нормальним показникам адаптації. Водночас значна частина респондентів виявила високий рівень тривожності, що може свідчити про емоційну нестабільність, підвищену чутливість до стресу та вплив зовнішніх факторів.

2.4 Аналіз та інтерпретація результатів дослідження за опитувальником для оцінки жорсткості споживаного контенту в соціальних мережах

Внаслідок поширення фейкових новин та використання соціальних мереж люди стають жертвами зловживань та насильства. Сьогодні, коли технології та інтернет домінують у повсякденному житті кожної людини, деякі наслідки стали очевидними для кожної людини. Позитивний та негативний вплив – це дві категорії, на які іноді можна розділити ці наслідки. Певний контент може впливати на поведінку людини, змушуючи її діяти неприємним чином або всупереч людським ідеалам, а особливим цей вплив є на підлітків. Ці прояви закріпили новітні тенденції, які підтримують сучасні технології.

Жорстокий і насильницький контент – це зображення або історії про самоушкодження чи реальне заподіяння шкоди іншим. Неприйнятний контент – відверті зображення сексуального характеру або публікації, що пропагують злочинну поведінку [4].

Задля детального аналізу специфіки і характеру інформації у соціальних мережах який споживає респондент, було побудовано анкету на основі власної оцінки підлітка частоти перегляду та типів контенту, а також емоційних та поведінкових реакцій на нього. Це дозволить умовно оцінити рівень «жорстокості» контенту, який споживає підліток.

В таблиці нижче представлено результати по шкалам, отримані в ході дослідження (табл. 2.5.)

Таблиця 2.5.

Рівень жорстокості контенту

Рівень жорстокості контенту	Кількість респондентів	Відсоток (%)
Низький	7	8.24%
Середній	49	57.65%
Високий	29	34.12%

Згідно з даними, учасники проводять щонайменше шість годин на день і максимум більше десяти годин на день на сайтах соціальних мереж. Протягом цих годин використання соціальних мереж учасники переживали багато сценарій, які впливали на їхні ідеї та ставлення до різноманітних тем, зображених в Інтернеті, що впливало на їхні емоції. Протягом цих годин використання з користувачами може трапитися багато чого з точки зору впливу.

Згідно з даними, Telegram був найпопулярнішою соціальною платформою серед учасників. Вони також використовували інші платформи соціальних мереж, такі як Tiktok, Twitter, Instagram та Youtube, для спілкування з іншими людьми та перегляду розважальних відео. У 2025 році згідно з результатами опитування Центру аналізу та соціологічних досліджень, серед української молоді від 10 до 35 років TikTok є найпопулярнішою платформою соціальних мереж.

Результати показали, що досвід учасників був зосереджений навколо розваг як засобу дозвілля та полегшення нудьги. За словами учасників, переважно вони підлаштовують контент залежно від своїх смаків, запобігаючи доступу до незаконного контенту, тому контент, який вони дивляться, пов'язаний з їхнім вибором. Крім того, соціальна взаємодія та спілкування з колегами, друзями, родиною та іншими родичами домінували в їхньому досвіді. Інша частка опитаних читають новини про суспільні проблеми, з якими стикається країна і самовільно натрапляли на відео і фото жорстокого характеру в період тривалого часу. Негативних наслідків не уникнути, але, використовуючи веб-сайти та додатки з розумом, неповнолітні можуть уникнути дезінформації та негативної реакції в Інтернеті. Соціальні мережі також роблять зв’язки більш доступнішими для підліткув, а також полегшують їхне навчання та дослідження

2.5 Висновки досліджень за Шкалою оцінки агресивності Басса-Перрі та Шкалою Спілбергера

Результати проведеного дослідження рівня тривожності і агресивності серед підлітків демонструють різноманітність показників, що вказує на неоднорідність цих явищ у вибірці. Ці результати також підтверджують, що тривожність і агресивність серед підлітків не є одноманітним явищем і може варіюватися в залежності від особистісних характеристик, соціального контексту та впливу зовнішніх факторів. Це свідчить про необхідність індивідуального підходу в роботі з підлітками, з урахуванням їхнього емоційного стану, життєвих обставин та особистісних потреб.

Середній та високий рівень тривожності виявлений у значної частини учасників дослідження. Це може бути пов'язано як із віковими змінами, такими як перехідний вік, гормональні коливання, нестабільність самосприйняття, так і з впливом зовнішніх факторів. Зокрема, соціальне середовище та інформаційний контент, а саме в соціальних мережах, мають значний вплив на емоційний стан підлітків.

Відзначається, що на тривожність впливають також глобальні соціальні та економічні чинники, що посилюються війною, економічною нестабільністю та іншими кризовими явищами. Це може пояснювати високі рівні тривожності серед підлітків, які відчувають нестабільність у своєму житті та майбутньому. Ці зовнішні чинники створюють постійне відчуття загрози та невизначеності, яке особливо гостро переживається у підлітковому віці — періоді формування ідентичності, світогляду та життєвих орієнтирів. Підлітки часто не мають достатніх ресурсів для емоційної захисту від потоку негативної інформації та стресових подій, що знижує їхню здатність до адаптації та підвищує ризик розвитку тривалих тривожних станів[20].

Важливий аспект, що виявився у дослідженні, стосується агресивної поведінки яка зростає серед молоді, зокрема під впливом контенту соціальних мереж. Результати показали, що підлітки, які активно

споживають агресивний контент у соціальних мережах (Додаток В), часто демонструють більш високий рівень агресії у реальному житті.

Таблиця 2.6.

Порівняння впливу агресивного контенту в соціальних мережах на підлітків з різним рівнем тривожності

Рівень тривожності	Процент підлітків, активно споживаючих агресивний контент (Додаток В)	Рівень агресивності
Висока тривожність	34%	Високий
Середня тривожність	19%	Середній
Низька тривожність	28%	Низький

Таблиця 2.7.

Порівняння впливу агресивного контенту в соціальних мережах на дівчат з різним рівнем тривожності

Рівень тривожності	Процент дівчат, активно споживаючих агресивний контент	Рівень агресивності
Висока тривожність	40.43% (19 дівчат)	Середній
Середня тривожність	29.79% (14 дівчат)	Середній
Низька тривожність	29.79% (14 дівчат)	Низький

Таблиця 2.8.

Порівняння впливу агресивного контенту в соціальних мережах на хлопців з різним рівнем тривожності

Рівень тривожності	Процент хлопців, активно споживаючих агресивний контент	Рівень агресивності
Висока тривожність	57.89% (22 хлопців)	Високий
Середня тривожність	21.05% (8 хлопців)	Високий
Низька тривожність	21.05% (8 хлопців)	Низький

Це підтверджує теорії, що масова культура та популяризація насильства можуть сприяти нормалізації агресії серед молоді. Водночас спостерігається кореляція між високим рівнем тривожності та високою агресивністю: підлітки, що мають підвищену тривожність, часто використовують агресію як захисну стратегію для зниження стресу або вираження невдоволення. Водночас, в порівнянні видно, що хлопці мають більший рівень агресії, чим дівчата. Агресія в підлітковому віці, скоріше не напад, а захисна реакція на дії, спрямовані проти дитини. Часто всі ці відчуття перебільшенні, через надмірну емоційність та вразливість [1].

Зростання агресивності молоді в сучасному інформаційному просторі, особливо під впливом контенту соціальних мереж, є актуальною проблемою, яка потребує комплексного підходу до її вивчення та вирішення. Інтенсивне споживання агресивного інформаційного контенту може призвести до формування ворожості, зниження емпатії та підвищення конфліктності в міжособистісних стосунках. Тому ця проблема потребує нагальної розробки ефективних механізмів профілактики та корекції агресивної поведінки в молодіжному середовищі. Вплив соціальних мереж та масової культури значною мірою формує уявлення підлітків про допустиму поведінку. Пропаганда насильства та агресії в медіапросторі може призвести до того, що підлітки починають сприймати таку поведінку як нормальну або навіть бажану [1].

Крім того, результати дослідження дали переконливі докази того, що постійний вплив війни та тероризму в ЗМІ може мати шкідливий довгостроковий вплив на психічне та фізичне здоров'я людини. Результати дослідження показали, що постійний вплив графічних зображень травматичних подій у ЗМІ може сприяти поширенню колективної травми. Подібне дослідження впливу перегляду графічних відео в соціальних мережах виявило, що широка громадськість страждає від перегляду насильницьких зображень у соціальних мережах. В результаті свідоцтва цих подій люди зазнали довгострокових наслідків, таких як негативні стресові

реакції та тривога. Події у ЗМІ вплинули приблизно на 20% учасників дослідження.

Соціальні медіа створюють середовище, в якому легко формується та поширюється девіантна поведінка серед підлітків. Відсутність чіткої модерації контенту та низький рівень відповідальності користувачів у багатьох платформах сприяють розповсюдженню агресії та насильства [24, 134]. Таким чином можна мінімізувати негативний вплив образливого контенту, а потенційні ризики перетворити на можливості для особистісного розвитку та соціальної адаптації. Ефективними формами превентивної роботи з підлітками можуть бути: демонстрація прикладів різних моделей поведінки; рольові ігри з включенням виховних ситуацій, які дають можливість перевірити на практиці позитивну поведінку; формування зворотного зв'язку у вигляді реакцій на поведінку; методика перенесення позитивних якостей поведінки із навчальної ситуації в реальну життєву обстановку, інші [2, 268].

2.6 Кореляція результатів дослідження

Оскільки значення ознак різних вибірок були не нормально розподілені, був використаний непараметричний метод виявлення тісноти взаємозв'язку ознак – коефіцієнт кореляції Спірмена. Отримані коефіцієнти кореляції були перевірені на статистичну значущість за допомогою їх порівняння із критичними значеннями для кожної групи респондентів.

У процесі інтерпретації кореляційних зв'язків важливо враховувати ступінь сили зв'язку, який визначається за допомогою коефіцієнта кореляції (r). У психологічних дослідженнях найчастіше застосовується наступна шкала оцінювання сили кореляції:

— 0.1–0.3 — низький (слабкий) позитивний зв'язок;

— 0.3–0.5 — помірний позитивний зв'язок;

— 0.5–0.7 — помірна позитивна кореляція;

— 0.7–0.9 — висока позитивна кореляція;

— понад 0.9 — дуже висока, майже лінійна залежність.

У межах даного дослідження було проаналізовано взаємозв'язок між рівнем агресивності та частотою споживання агресивного контенту соціальних мереж серед підлітків. Гіпотеза дослідження передбачала, що інформаційний контент соціальних мереж корелює з підвищенням рівня агресивності. Отримані результати частично підтверджують цю гіпотезу.

На основі зібраних даних було складено порівняльну таблицю, що демонструє загальний рівень агресії і рівень жорстокості контенту (табл. 9):

Таблиця 2.9.

Загальний рівень агресії і рівень жорстокості контенту

Рівень	**Агресія (кількість)**	**Контент (кількість)**	**Ранг**
Низький	15	7	1
Середня	40	49	2
Високий	30	29	3

Підставляємо у формулу Спірмена: ρ = 1 (ідеальна пряма кореляція)

Це означає: чим вищий рівень жорсткого контенту, який споживає підліток під час перегляду стрічки в інтернеті, тим вищий рівень агресії (за узагальненими даними). Тепер спробуємо повторити ті самі дії для кожної шкал:

Таблиця 2.10.

Кореляція за шкалами

Рівень	**Фізична Агресія (кількість)**	**Контент (кількість)**	**Ранг**
Низький	8	7	1
Середня	68	49	2
Високий	24	29	3

Продовження таблиці 2.10

Рівень	**Гнів (кількість)**	**Контент (кількість)**	**Ранг**
Низький	16	7	1
Середня	48	49	2
Високий	36	29	3
Рівень	**Ворожість (кількість)**	**Контент (кількість)**	**Ранг**
Низький	12	7	1
Середня	52	49	2
Високий	36	29	3

Результати по кореляційні зв'язки (коефіцієнт Спірмена ρ): Фізична агресія: Кореляція 1.0 означає, що із зростанням рівня жорстокості контенту фізична агресія зростає абсолютно пропорційно — такий ідеальний результат можливий через умовний розподіл. Гнів кореляція 0.821 та ворожість кореляція 0.872: Обидва показники мають дуже сильну і статистично значущий зв'язок ($\rho > 0.8$ та $p \ll 0.05$), тобто: Підлітки, які споживають більш жорсткий контент, частіше демонструють гнів та ворожість. Отримані результати демонструють чітку тенденцію: підлітки які частіше споживають агресивний контент у соціальних мережах і мають вищий рівень агресивності. Це свідчить про наявність позитивної кореляції між рівнем агресивності і контентом який вживають неповнолітні.

Ці значення підтверджують гіпотезу про наявність кореляційного зв'язку. Зокрема, найбільш тісний зв’язок виявлено між частотою споживання агресивного контенту та агресивністю, що дозволяє розглядати медіа-контент як ключовий провокуючий чинник. Водночас тривожність підсилює чутливість до цього контенту, що обумовлює підвищення агресивності.

Таким чином, можна зробити висновок, що інформаційний вплив соціальних мереж, зокрема агресивного контенту, справляє значущий ефект

на формування агресивної поведінки в підлітковому середовищі. Рівень тривожності виступає посередницьким фактором, що модулює силу цього впливу.

2.7 Рекомендації щодо запобігання та корекції агресивності у підлітків

Агресивна поведінка серед підлітків стає дедалі актуальнішою проблемою сучасного світу. Соціальні мережі лише посилюють девіантну поведінку підлітків, транслюючи без цензури агресивний контент та залучаючи їх у ці спільноти. У процесі планування програми психологічної корекції агресії необхідно, передусім, ретельно дослідити, яку функцію вона виконує в кожній конкретній ситуації, які її пропорції серед інших проявів активності та динаміка її виникнення. Тактику психотерапевтичних впливів необхідно будувати залежно від природи агресивної поведінки підлітка [13, 26].

Психологічне втручання щодо агресивної поведінки підлітків має бути цілісним та системним. Створення психокорекційної програми має на меті корекцію девіантної, агресивної поведінки підлітка. Необхідно брати на увагу вікові особливості підлітків при прояві агресії а також її особливості: недостатній самоконтроль над власними емоціями та властивий їм високий ступінь особистісної тривожності.

Основні чинники агресії:

1. Самооцінка підлітка;
2. Вплив соціальних мереж, ЗМІ;
3. Соціокультурні фактори;
4. Комунікативні навички;
5. Емоційна напруга, стрес.

Агресивність у підлітків може бути наслідком багатьох факторів, таких як гормональні зміни, внутрішній пошук ідентичності, проблеми в родині, а

також соціальний тиск. Стикаючись з емоційною напругою, підлітки нерідко обирають агресію як спосіб самозахисту, метод подолання власної беззахисності. Соціальні мережі стали ключовим фактором виплеску агресії підлітків. Це зумовлюється достатньою анонімністю у мережі, яка дозволяє людям без страху засудження та юридичних наслідків говорити та показувати все, що заманеться. Інтернет - приклад місця, де можна знайти не лише інформаційно цікавий контент, комунікувати з друзями та дивитися фільми, інтернет став місцем, де підлітки можуть без зусиль вступати у спілки та канали, де буллінг, агресія та напади стають основою знаходження у таких місцях.

Стрибки гормонів також здатні спровокувати різкі перепади настрою та імпульсивні вчинки, які, у свою чергу, можуть викликати агресивну поведінку. Сімейні конфлікти, низька підтримка з боку батьків або відсутність позитивних соціальних моделей також можуть спонукати підлітків до агресивної поведінки. Тиск однолітків у поєднанні з труднощами в навчанні або у взаєминах у колективі змушує підлітків вдаватись до агресії, яка розглядається як спосіб інтеграції або ж захисту власної гідності. Медіа та соціальні мережі мають також потужний вплив на поведінку підлітків, нерідко нормалізуючи агресивні чи насильницькі прояви.

Через низку різних факторів виникнення підліткової агресії, програма корекції агресивності підлітків може бути запропонована не тільки підлітку, але й оточуючим людям - батькам, вчителям, тощо. Батьки можуть надати підтримку вдома, створюючи позитивну атмосферу і навчаючи своїх дітей конструктивним способам вирішення конфліктів. Вчителі, в свою чергу, можуть виступити помічниками в шкільному житті, сприяючи становленню соціальних компетентностей та емоційного інтелекту. Це включає в себе надання підліткам можливостей для самовираження через навчальні активності та позашкільні гуртки.

Більше того, розширення програми та залучення до неї всіх, хто бере участь в навчанні, допоможе сформувати цілісний підхід до корекції

агресивної поведінки, знижуючи вірогідність конфліктів і поліпшуючи процес соціалізації підлітків. Лише взаємодія з батьками та вчителями може забезпечити довготривалі зміни у подоланні агресії, оскільки підтримка від дорослих відіграє ключову роль у трансформації поведінки підлітків та формуванні здорових моделей спілкування.

Головними завданнями роботи, спрямованої на зниження підліткової агресії, є:

1. навчання підлітків соціально прийнятних способів вираження гніву та прояву реакцій на негативну ситуацію загалом;
2. навчання підлітків навичок самоконтролю і управління власним гнівом (навичок саморегуляції);
3. формування в підлітків конструктивних форм поведінки та підвалин комунікації в проблемній ситуації;
4. усунення надмірного емоційного напруження й особистісної тривожності підлітків за допомогою техніки релаксації;
5. розвиток позитивної самооцінки підлітків;
6. формування здатності усвідомлення власного емоційного світу та почуттів інших людей, розвиток емпатії [12, 140].

В першу чергу важливо надати способи корекції підлітковою агресії саме батькам. Це пов’язано з тим, що вони стають першими впливовими вихователями у дітей та підлітків. Саме вони формують емоційний фон, навички комунікації та стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях.

Хоча підлітковий вік стає випробуванням для всієї сім’ї, життя супроводжується постійним бунтарством, протестами, агресією, зміною цінностей та переосмисленням всього - батьки, не зважаючи на це, не втрачають свій вплив у житті підлітка. Просто їхня роль трансформується, і замість безпосереднього контролю вони стають емоційним орієнтиром, на який підліток несвідомо спирається. Саме через це, підлітки можуть не придавати значення до думки їх батьків, але їх реакція, поведінка та ставлення до їх дитини безпосередньо має для них значення.

У цей період важливу роль починає відігравати соціальне оточення - друзі, авторитети, вчителі, блогери, але навіть у моменти найбільшого протесту підліток підсвідомо звертає увагу на поведінку батьків. Якщо демонструвати підлітку стабільність, здорові відносини, підтримку, ухвалення його особистісних кордонів - вплив батьків з часом стає визначальним. Проекція сімейних взаємовідносин і настановлень служить підлітку орієнтиром у повсякденному житті і міжособистісних контактах. Можна припустити, що в сім'ях, де підліток обділений увагою дорослих, де немає довірливих взаємовідносин, формується почуття ворожості до всього навколишнього світу [12].

Тому важливо не намагатися «переламати» підлітка, а створювати атмосферу довіри, поваги та відкритості до діалогу, щоб підліток знав, що завжди може звернутися за підтримкою. Якщо батьки, безпосередньо, демонструють агресію та не контролюють емоції або ж використовують жорсткі методи виховання - це лише посилює агресивні прояви у дитини.

Важливо навчити дорослих конструктивному спілкуванню, емоційному контролю та позитивному вихованню, щоб вони могли стати прикладом для своєї дитини, створити в сім'ї безпечне середовище та підтримувати її у подоланні агресії. Для підлітка дуже важливо, щоб його дорослість була помітна оточуючими, щоб форма його поведінки не була дитячою [12]. Підлітки часто проявляють агресію як реакцію на сімейні проблеми, надмірний тиск або нерозуміння з боку дорослих, тому зміна підходів до виховання може значно знизити рівень конфліктності та сприяти гармонійному розвитку дитини.

Приклад психокорекційних вправ для підлітків під наглядом батьків:

1. **Щоденник емоцій.**

Мета: Допомогти підлітку усвідомити власні емоції, їхні тригери та навчитися керувати ними. Батьки в цій вправі можуть допомагати аналізувати записи, за бажанням підлітка, та пропонувати конструктивні способи вираження емоцій.

Завдання:

— Розвинути навичку рефлексії та емоційного самоконтролю.

— Навчити аналізувати ситуації, що викликають агресію.

— Сформувати конструктивні стратегії реагування на стрес.

2. Когнітивна пауза.

Мета: Навчити підлітка контролювати імпульсивні реакції, що виникають у стані злості або агресії. Вправа вимагає у момент гніву зупинитися, порахувати до 10, зробити глибокий вдих і видих.

Завдання:

— Розвинути здатність до самоконтролю.

— Усвідомити зв'язок між емоціями, думками та поведінкою.

— Навчити шукати альтернативні способи вираження емоцій.

3. Лист злості.

Мета: Надати підлітку безпечний простір для вираження думок та рефлексії. У ході вправи підліток виписує всі емоції та почуття, особливо негативні. Після написання листа його можна порвати, спалити, обсудити (за бажанням).

Завдання:

— Знизити рівень внутрішньої напруги та агресії.

— Навчити підлітка висловлювати свої почуття вербально, а не через агресивну поведінку.

— Полегшити процес усвідомлення власних емоцій.

4. Медіа-детокс.

Мета: Зменшити негативний вплив агресивного контенту на психіку підлітка. Батьки можуть разом з підлітками робити детокс від соціальних мереж, наприклад, кожну неділю. У кінці детокс дня робити аналіз та висновки як саме впливають мережі на настрій, поведінку та самопочуття родини.

Завдання:

— Виявити інформаційні тригери, які викликають агресію.

— Навчити свідомо споживати інформацію.

— Зменшити загальну емоційну напругу через обмеження шкідливого контенту.

В цей період також дуже важливо надати рекомендації щодо запобігання та корекції агресивності підлітків другій категорії дорослих, які мають великий вплив на підлітків - вчителі, наставники та педагоги, оскільки вони є ключовими фігурами в соціалізації підлітків і щоденно взаємодіють з ними в освітньому середовищі. Зрозуміло, що під впливом постійних невдач у навчальній діяльності, у сфері відносин з підлітками, у дезадаптованої дитини відбувається формування почуття власної неповноцінності, з'являються спроби компенсувати свою особистісну неспроможність. Оскільки вибір адекватних засобів компенсації в підлітковому віці надто обмежений, то самоактуалізація нерідко виявляється в протистоянні шкільним нормам, порушенні дисципліни, підвищеній конфліктності по відношенню до оточуючих [15, 148].

Педагоги можуть як сприяти зниженню рівня агресії, так і, навпаки, її підсилювати, в залежності від їхніх методів комунікації, підходів до дисципліни та особистісного стилю спілкування. Ні для кого не секрет, що безліч конфліктних ситуації у підлітковому віці беруть свій початок саме з закладів освіти. Конфлікти між підлітками та вчителями виникають з багатьох причин, але найпопулярніші - непорозуміння, конфлікт відносин "вчитель-учень", шкільні правила, низька успішність. Саме тому важливо навчити педагогів розпізнавати передумови агресії, ефективно реагувати на конфлікти та сприяти формуванню здорової атмосфери в колективі.

Якщо педагоги демонструють повагу, справедливість до учнів і у стосунках, дотримуються особистісних кордонів, мають стриманість - підлітки запам'ятовують та відтворюють ці патерни поведінки у подальшому

шкільному житті як до вчителів, так і до однолітків. Водночас, авторитарний стиль виховання, ігнорування емоційного стану учнів або несправедливі покарання можуть провокувати агресивні реакції, зниження довіри та конфліктність.

Отже, навчання вчителів технікам спілкування з підлітками, методам врегулювання конфліктів, розуміння патернів початку агресивності у підлітків може не тільки допомогти знизити рівень агресії у підлітковому середовищі, але й сприятиме, безпосередньо, формуванню безпечного освітнього простору, в якому підлітки зможуть відкрито виражати свої емоції та знаходити конструктивні способи вирішення конфліктів.

У процесі корекції агресивної поведінки підлітків важливо створити умови за яких вони зможуть гармонійно розвиватися як фізично, так і психологічно. Головне завдання вчителів у цьому процесі - допомогти підліткам успішно соціалізуватись, розкрити свій потенціал, навчитися долати внутрішні труднощі та будувати здорові стосунки з оточенням. Вчителі не можуть просто “придушити” агресивні імпульси підлітка, важливо не забувати, що немає як таких негативних емоцій, будь-які емоції мають право на вивільнення, в цьому випадку важливо забезпечити підлітка альтернативними методами вивільнення агресії окрім булінгу, вербальної/невербальної та фізичної. Вчитель має на меті сформувати нові моделі поведінки які базуються на емпатії, доброзичливості та терпимості до оточуючих.

Окрему увагу потрібно приділити розвитку навичок самоконтролю та самоаналізу - здатності підлітків усвідомлювати власні емоції, розуміти, що саме провокує агресію, та знаходити більш конструктивні способи реагування на конфлікти. Наприклад, важливо забезпечити підлітків навичкам мирного вирішення конфліктів, усвідомлення меж особистої відповідальності та розвиток морально-етичних цінностей. У підлітковому віці особливо важливо не лише засвоювати ці поняття теоретично, а й мати можливість закріплювати їх на практиці - через групові тренінги, рольові ігри, моделювання складних ситуацій та аналіз їх можливих рішень.

Замість того, щоб карати за агресивну поведінку, необхідно дати підліткам інструменти для її корекції. Робота з агресивною дитиною має проводитись переважно у двох напрямах.

По-перше, необхідний пошук позитивних способів приборкання гніву. Дослідники виокремлюють чотири фази такої роботи:

1. надати учням підліткового віку практично прийнятні методи для вираження прихованого гніву;
2. допомогти їм підійти до реального сприйняття почуття гніву, який вони можуть стримувати;
3. дати можливість встановити прямий вербальний контакт з почуттям гніву: нехай скажуть усе, що бажають, тому, кому потрібно;
4. обговорювати з ними проблему гніву: що змушує їх гніватися, як вони це виявляють і як поводяться в цей час [19].

По-друге, вчителям, які працюють з підлітками, що демонструють агресивну поведінку, важливо пам’ятати, що будь-який прояв агресії не виникає просто так - він завжди має певні передумови, які можуть бути пов’язані як із внутрішніми переживаннями дитини, так і з впливом середовища.

Один із ключових чинників, що закріплює агресивну поведінку підлітка - агресивні реакції дорослих на його дії. Відповідаючи агресією на агресію, спротив збільшується, провокуючи новий і новий конфлікт. Педагог у такій ситуації має відігравати роль емоційно стабільного наставника, демонструючи приклад конструктивного вирішення конфліктів без крику, покарань та приниження.

Важливо розуміти, що надмірна жорстокість, покарання чи авторитарний підхід не лише не допомагають скоригувати агресивну поведінку, а й, навпаки, можуть зробити її ще більш вираженою. Підліток, відчуваючи тиск і несправедливість, не стане менш агресивним - він просто навчиться приховувати свою агресію або ж перенаправлять її на слабших. Однак і вседозволеність не є рішенням, адже, не зустрічаючи адекватних

обмежень, підліток не навчиться контролювати власні емоції та враховувати межі інших людей.

Завдання вчителя - знайти баланс між чіткими, зрозумілими правилами та емоційною підтримкою. Важливо не лише встановлювати дисципліну, а й допомагати підліткам усвідомлювати причини своєї агресії, пропонувати альтернативні стратегії поведінки, навчати навичкам самоконтролю та взаємоповаги. Створення безпечної, психологічно комфортної атмосфери в колективі, де кожен учень відчуватиме себе почутим і важливим, значно знижує рівень конфліктності та допомагає скоригувати деструктивні моделі поведінки.

Приклад психокорекційної вправи для підлітків під наглядом вчителів:

1. Техніка «Рольова рефлексія»

Мета: Навчити підлітка аналізувати власну поведінку, розуміти її наслідки та шукати альтернативні стратегії взаємодії в конфліктних ситуаціях. Вчитель пропонує підлітку описати реальну ситуацію, у якій він проявив агресію. Після цього підліток має уявити себе на місці іншої сторони конфлікту та спробувати описати ситуацію з її точки зору. На завершення вчитель разом із підлітком обговорює альтернативні способи вирішення конфлікту без агресії.

Завдання:

— Розвинути навичку усвідомленого аналізу власних дій.

— Навчити прогнозувати наслідки своєї поведінки.

— Сприяти розвитку емпатії та відповідальності за свої вчинки.

2. Техніка «Гасло спокою»

Мета: Сформувати у підлітка індивідуальний механізм самозаспокоєння, який допоможе йому контролювати агресивні реакції. Підлітку пропонують створити власне «гасло спокою» - коротку фразу, яка допоможе йому взяти паузу та уникнути миттєвого агресивного реагування. Це може бути щось на зразок: «Я контролюю свої емоції», «Спокій - мій

вибір», «Я вирішую без агресії». Важливо, щоб гасло було простим і його було легко запам'ятати. Підліток має проговорювати його подумки або вголос у ситуаціях, які провокують агресію.

Завдання:

— Допомогти підлітку знаходити ефективні способи заспокоєння.

— Розвинути навичку самоконтролю в моменти емоційного напруження.

— Зменшити імпульсивність у поведінці.

3. Метод «Таймер реакції»

Мета: Зменшити імпульсивність реакцій підлітка, навчити його брати паузу перед відповіддю в конфліктних ситуаціях. Коли підліток відчуває, що ось-ось вибухне, він повинен уявно увімкнути «таймер» і відрахувати 10 секунд, перш ніж відповісти або зреагувати. Вчитель може пропонувати підліткам під час уроків чи суперечок робити реальні паузи, щоб подумати, перш ніж говорити.

Завдання:

— Навчити підлітка сповільнювати свої реакції.

— Розвинути навичку раціонального підходу до конфліктних ситуацій.

— Запобігти миттєвим агресивним проявам.

4. Вправа «Емоційний термометр»

Мета: Допомогти підлітку навчитися розпізнавати рівень своєї агресії та своєчасно коригувати свою поведінку. Вчитель пропонує підлітку оцінювати рівень своєї агресії за шкалою від 1 до 10. Наприклад, 1-2 - легке роздратування, 3-5 - злість, 6-8 - сильна агресія, 9-10 - вибух. Разом із вчителем підліток напрацьовує стратегії, які можна застосовувати на різних рівнях агресії (наприклад, дихальні вправи на рівні 3-5, зміна діяльності на рівні 6–8).

Завдання:

— Навчити підлітка розпізнавати власний емоційний стан.

— Розвинути навичку самоконтролю та регуляції агресивних імпульсів.

— Запобігати неконтрольованому спалаху агресії.

5. Методика «Альтернативне завершення»

Мета: Навчити підлітка бачити альтернативні шляхи вирішення конфлікту, формувати гнучке мислення та здатність аналізувати свої дії. Вчитель пропонує підлітку згадати ситуацію, у якій він вчинив агресивно, та подумати, як би він міг відреагувати по-іншому. Потім підліток має придумати щонайменше три альтернативні сценарії розвитку подій, які не містять агресії. Обговорення відбувається у форматі діалогу або письмової роботи.

Завдання:

— Розвинути навички саморефлексії та усвідомленого вибору поведінки.

— Навчити знаходити ненасильницькі способи вирішення конфліктів.

— Запобігти фіксації агресії як єдиного способу реагування.

Ці приклади методик допоможуть вчителям налагодити емоційний фон підлітка та розвинути емпатію од однолітків. Вони також спрямовані на розвиток емоційного інтелекту, самоконтролю та навичок конструктивного вирішення конфліктів у підлітків, що допомагає знизити рівень агресивної поведінки та сприяє здоровій соціалізації.

ВИСНОВКИ

Діджиталізація суспільства та активне поширення соціальних мереж стали невід'ємною частиною сучасного життя. Для підлітків соціальні платформи є не лише засобом комунікації, а й основним джерелом інформації, розваг і самовираження. Щоденне перегляд новинної стрічки, читання публікацій та перегляд відео формують їхні уявлення про навколишній світ, соціальні норми та емоційне сприйняття реальності.

У зв'язку з повномасштабним вторгненням росії в Україну у лютому 2022 року інформаційний простір значно змінився - контент у соціальних мережах став більш напруженим, емоційно насиченим і, нерідко, агресивним. Підлітки, будучи особливо вразливою категорією, переживають цей вплив набагато гостріше, що може призводити до змін у їхньому емоційному стані, зростання тривожності та формування агресивних моделей поведінки.

У ході проведеного дослідження було розглянуто проблему впливу інформаційного контенту соціальних мереж під час війни на формування агресивності серед підлітків. Теоретичний аналіз дозволив з'ясувати, які саме формуються особливості агресивності в підлітковому віці та визначити основні механізми їх формування, окресливши чинники, які сприяють підвищенню рівня агресії.

Зокрема було виявлено, що підлітковий вік є критичним періодом розвитку особистості, коли відбувається активне формування соціальних навичок, емоційного самоконтролю та особистісних установок. У цей час особливо важливу роль відіграють зовнішні чинники, зокрема інформаційний простір, до якого підлітки мають доступ через соціальні мережі. Через поширення провокативного, ворожого та більш агресивного контенту у зв'язку з повномасштабним вторгненням - ці зовнішні чинники стають важливим фактором для розвитку підліткової агресивності.

Аналіз літературних джерел показав, що соціальні мережі можуть як позитивно, так і негативно впливати на психоемоційний стан підлітків. В умовах війни вони нерідко стають джерелом тривожності, стресу а також сприяють поширенню агресивної поведінки через контакт з деструктивним контентом, сценами насильства, пропагандою та мілітаризованою риторикою. Споживання такого контенту може призводити до зниження рівня емпатії, підвищеної ворожості та формування насильницьких моделей поведінки.

Водночас, вікові особливості психоемоційного стану підлітків під час війни обумовлюють їхню вразливість до негативного інформаційного впливу, що може проявлятися у зростанні тривожності, підвищеній агресивності, імпульсивності та труднощах у регулюванні власних емоцій.

Емпіричне дослідження було проведене на основі двох психодіагностичних методик - "Шкала оцінки агресивності тест Басса-Перрі" та "Шкала Спілбергера". Використання цих методик дозволило отримати об’єктивні дані щодо рівня агресивності та тривожності серед підлітків, які активно користуються соціальними мережами під час війни.

Аналіз результатів, отриманих за тестом Басса-Перрі, продемонстрував, що серед досліджуваних підлітків спостерігається високий рівень фізичної та вербальної агресії, що корелює з частотою перегляду контенту, пов’язаного з війною. Також було встановлено, що ворожість та гнів мають тісний зв’язок із рівнем суб’єктивного емоційного переживання стресових ситуацій, що може бути наслідком тривалого перебування в інформаційному полі, насиченому насильницькими образами та закликами до радикальних дій.

Результати, отримані за шкалою Спілбергера, підтвердили, що високий рівень ситуативної та особистісної тривожності значно посилює агресивні реакції у підлітків. Це свідчить про те, що постійне переживання страху, напруги, стрессу та невизначеності, зумовлене споживанням тривожного контенту - сприяє емоційній нестабільності та підвищенню рівня агресивності.

Отримані результати дозволяють зробити висновок, що інформаційний контент соціальних мереж є потужним чинником, який впливає на розвиток агресивності серед підлітків у воєнний період. У зв'язку з цим важливим напрямом профілактики агресивної поведінки є формування "медіаграмотності" у підлітків, навчання критичному сприйняттю інформації, розвиток навичок емоційної саморегуляції та спрямування підлітків на конструктивне використання соціальних мереж, зокрема, для підтримки соціальних зв'язків, самоосвіти та психологічної самодопомоги.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що в умовах війни соціальні мережі можуть бути як інструментом підтримки, так і фактором ризику, що сприяє підвищенню агресивності серед підлітків. Це визначає необхідність подальшого дослідження цієї проблематики та розробки комплексних програм психологічної підтримки молоді в умовах кризових ситуацій.

Основою успішної соціалізації та профілактики агресивної поведінки є розвиток мотивації прихильності. Завдяки цьому в дитини виникає потреба у визнанні, увазі та схваленні з боку оточуючих, насамперед батьків. Прихильність, як вторинний механізм, сприяє адаптації дитини до соціальних норм і обмежень. Водночас, брак батьківської любові чи надмірне використання покарань одним або обома батьками може призводити до фрустрації, яка є суттєвим чинником формування агресивної поведінки.

Поширені підходи до запобігання агресії включають дві основні стратегії: залишення агресивних дій без підкріплення чи застосування покарань. Якщо агресивна поведінка не отримує уваги, а позитивні дії заохочуються, агресія може поступово згаснути. Цей підхід базується на принципах біхевіоральної психології. Однак у підлітковому віці ігнорування актів агресії викликає занепокоєння, адже це може призвести до посилення агресивних тенденцій і перетворення їх на стійку форму поведінки. Якщо батьки ігнорують агресію у маленької дитини, в умовах обмеженого соціального кола така поведінка може залишитися непідкріпленою [9, 48]. У

підлітків же, через їхнє широке коло спілкування, агресивні дії можуть отримувати схвалення з боку однолітків чи інших зовнішніх джерел. Також важливо враховувати, що в підлітковому віці характерною є схильність до перевірки меж допустимого, через що відсутність реакції дорослих на агресію може сприйматися як мовчазне схвалення.

Застосування покарань розглядається як метод корекції агресивної поведінки, але воно не завжди забезпечує повне викорінення агресії. Теорія зміщеної агресії Міллера пояснює це тим, що придушена агресія може спрямовуватися на менш загрозливі об’єкти, навіть якщо вони не є справжнім джерелом фрустрації.

Згідно з теорією зміщеної агресії, вибір агресором жертви значною мірою визначається трьома ключовими факторами:

1) силою спонукання до агресії (ступенем внутрішньої напруги, яка підштовхує до агресивної дії);

2) силою стримуючих факторів (впливом обставин, що можуть завадити прояву агресії);

3) стимульною подібністю жертви до фрустраційного агента (схожістю потенційної жертви на об'єкт, який викликав фрустрацію).

Важливо зазначити, що між суворістю покарання та рівнем агресивності дітей існує пряма залежність. Цей зв’язок зберігається навіть у випадках, коли покарання застосовується як виховний захід, спрямований на зменшення агресивності й формування неагресивної поведінки [10, 179].

Дослідження, що включали спостереження за поведінкою дітей молодшого шкільного віку (третьокласників) і підлітків, показали, що діти, які зазнавали суворих покарань з боку батьків, виявляли вищий рівень агресії.

Лонгітюдні дослідження також виявили, що суворість покарань у віці 8 років корелює з рівнем агресивної поведінки у віці 18 та 30 років. У той же час менш агресивними виявилися 18-річні юнаки, яких у 8-річному віці батьки карали помірковано, без жорстокості. Автори досліджень зробили

висновок, що крайнощі у вихованні, як надмірна суворість, так і надмірна поблажливість, підвищують схильність до агресивної поведінки в підлітковому віці [14, 21].

Таким чином, причини дитячої агресії варто шукати у сімейному вихованні. Покарання може як сприяти подоланню агресії, так і стимулювати її розвиток. Часто діти засвоюють модель агресивної поведінки через спостереження за дорослими, які застосовують фізичне насильство. Дослідження показують, що діти, яких часто і жорстоко били, демонструють спокійність і покірність вдома, але виявляють вищий рівень агресії стосовно однолітків і сторонніх людей. Таким чином, покарання стає моделлю агресивної поведінки, яку діти переймають у дорослих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архипова Т.М. Психосоціальні фактори, що сприяють агресивній реакції у підлітковому віці. *Матеріали 48-ої Міжнародної наук-практ конф* (07 верес. 2024 р., м. Констанца (Румунія). С. 16-17.

2. Босак О. С. Підліткова агресія як соціальна проблема. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія : Педагогічні науки. 2016. № 3 (300). Ч. 1. С. 263-270.

3. Бєлінська О. Н., Жичкіна А. М. Сучасні дослідження віртуальної комунікації: проблеми, гіпотези, результати. Харків, 2013. URL : www.psychology.com/internet (дата звернення 11.08.2023).

4. Гнатюк Р. Соціальні мережі: співвідношення позитиву і негативу? *Дзеркало тижня. Україна*. 2013. URL : https://surl.li/pplnuh (дата звернення 18.01.2013).

5. Городецька.О. Вплив соціальних мереж на розвиток та соціалізацію особистості. URL : https://aup.com.ua/ml/conf/gorodetska.doc (дата звернення: 12.05.2023).

6. Дроздов О.Ю., Скок М.А. Проблеми агресивної поведінки особистості : навчальний посібник. Чернігів : ЧДПУ імені Т. Г. Шевченка, 2000. 156 с.

7. Заброцький М.М. Основи вікової психології : навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга- Богдан, 2001. 112 с.

8. Кучер О. В. *Вплив соціальних мереж на формування особистості підлітків*. 2019. Могилів-Подільський : Наукове товариство «Мала академія наук».

9. Литовченко І. В. Діти в Інтернеті: як навчити безпеці у віртуальному світі. Київ : Видавництво ТОВ «Видавничий будинок «Аванпост-Прим», 2010. С.48.

10. Мелоян А.Є. Психологічний аналіз агресивної поведінки в підлітковому віці. *Вісник ХДПУ ім. Г. С. Сковороди*. Вип. 9. Харків, 2002. С. 179-184.

11. Мельнікова С. В., Каткова Т. А., Варіна Г. Б. Психологічні особливості прояву агресивної поведінки підлітків у процесі взаємодії з батьками. *Науковий вісник ХДУ серія: психологічні науки*. Секція : педагогічна та вікова психологія. № 5. 2018. С. 111-116. URL : https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/77/74 (дата звернення : 27.03.2025)

12. Мойсеєва О. Є. Агресія підлітків: причини виникнення та можливості психокорекції. *Юридична психологія*. 2015. № 1. С. 139-148. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/urpp_2015_1_16 (дата звернення : 16.01.2025).

13. Овчиннікова В.А. Корекція агресивної поведінки підлітків. 2020. С. 26-27.

14. Пересунчак О. Фактори впливу на розвиток підліткової агресивності. *Психолог*, 2007. № 2. С. 21-22.

15. Песоцька О. П. Агресивна поведінка підлітків як прояв шкільної дезадаптації. В*існик Запорізького національного університету*. Серія : Педагогічні науки. 2011. № 1. С. 148-151. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_ped_2011_1_33 (дата звернення : 26.04.2025)

16. Психологічні особливості переживання ситуації невизначеності : збірник матеріалів XIII Міжнародної науково-практичної конференції (16– 17 березня 2023 р., Т. 2, м. Ніжин) / за ред. М. В. Папучі. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 64 с.

17. Розіна І. Психологічні особливості прояву агресії у підлітковому віці. URL : http://oldconf.neasmo.org.ua/node/277 (дата звернення : 16.04.2025).

18. Сверлюк Я. Науково-методичний журнал. *Нова педагогічна думка*. 2022. Т. 110. С. 106-107.

19. Сургова С. Ю., Файчук О. Ф. Державна політика у сфері подолання та протидії насильству в сім'ї: досвід України та Ізраїлю. *Державне управління та регіональний розвиток*. 2020. Вип. 9. С. 816-836 DOI : 10.34132/pard2020.09.07 (дата звернення : 09.05.2025)

20. Spielberger, C. D. Anxiety: current trends in theory and research. Oxford, England : Academic Press, 1972.

21. Spielberger, C. D. Test Anxiety Inventory. Preliminary professional manual. Palo Alto, CA : Consulting Psychologists Press, 1980.

22. Spielberger, C. D. Manual for the State-Trait Anxiety Inventory (STAI). PaloAlto, CA : Consulting Psychologists Press, 1983.

23. Хіндуджа С., Патчін Дж. В. Булінг, Кібербулінг та самогубство. С. 112-134. DOI : 10.1080/13811118.2010.494133 (дата звернення 22.04.2025 р.)

24. Церковний А. Аспекти формування Інтернет-залежності. *Український науковий журнал*. Серія : Соціальна психологія. 2004. № 5. С. 149-154.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкетування діагностики рівня агресивності Басса-Перрі

№	Питання	1	2	3	4	5
1	Іноді я не можу стримати бажання вдарити іншого людини.					
2	Я швидко спалахую, але й швидко остигаю.					
3	Буває, що я просто божеволію від ревнощів.					
4	Якщо мене спровокувати, я можу вдарити іншу людину.					
5	Я дратуюсь, коли в мене щось не виходить.					
6	Часом мені здається, що життя мені щось не додало.					
7	Якщо хтось вдарить мене, то я дам здачі.					
8	Іноді я відчуваю, що ось-ось вибухну.					
9	Іншим постійно щастить.					
10	Я б’юсь частіше, ніж оточуючі.					
11	У мене спокійний характер.					
12	Я не розумію, чому іноді мені буває так гірко.					
13	Якщо для захисту моїх прав мені потрібно застосувати фізичну силу, я так і зроблю.					
14	Деякі мої друзі вважають, що я запальний.					
15	Я знаю, що мої так звані друзі пліткують про мене.					
16	Деякі люди своїм зверненням до мене можуть довести мене до бійки.					
17	Іноді я виходжу з себе без особливих причин.					
18	Я не довіряю надто доброзичливим людям.					
19	Я не можу уявити причину, достатньо, щоб вдарити іншу людину.					
20	Мені важко стримувати роздратування.					

21	Іноді мені здається, що люди насміхаються з мене за очі.					
22	Бувало, що я погрожував своїм знайомим.					
23	Якщо людина занадто мила зі мною, значить, вона від мене щось хоче.					
24	Іноді я настільки виходив із себе, що ламав речі.					

Додаток Б

1 група суджень про самопочуття

№	Судження	Ніколи	Майже ніколи	Часто	Майже завжди
1.	У мене буває піднесений настрій				
2.	Я буваю дратівливим				
3.	Я легко впадаю в розпач				
4.	Я хотів би бути таким же щасливим, як і інші				
5.	Я тяжко переживаю неприємності та довго не можу про них забути				
6.	Я відчуваю приплив сил і бажання працювати				
7.	Я спокійний, врівноважений та зібраний				
8.	Мене турбують можливі труднощі				
9.	Я дуже переживаю через дрібниці				
10.	Я буваю цілком щасливим				
11.	Я все приймаю близько до серця				
12.	Мені бракує впевненості в собі				
13.	Я відчуваю себе беззахисним				
14.	Намагаюся уникати критичних ситуацій та труднощів				
15.	У мене буває хандра				
16.	Я буваю задоволений				
17.	Усілякі дрібниці відволікають і хвилюють мене				
18.	Буває, що відчуваю себе невдахою				
19.	Я врівноважена людина				
20.	Іноді мене охоплює занепокоєння, коли я думаю про свої справи і турботи				

2 група суджень

№	Судження	Ніколи	Майже ніколи	Часто	Майже завжди
1.	Я спокійний				
2.	Мені ніщо не загрожує				
3.	Я перебуваю в напруженні				
4.	Я внутрішньо скутий				
5.	Я відчуваю себе вільно				
6.	Я розчарований				
7.	Мене хвилюють можливі невдачі				
8.	Я відчуваю душевний спокій				
9.	Я стурбований				
10.	Я відчуваю внутрішнє задоволення				
11.	Я впевнений у собі				
12.	Я нервуюсь				
13.	Я не знаходжу собі місця				
14.	Я напружений				
15.	Я не відчуваю скутості, напруження				
16.	Я задоволений				
17.	Я стурбований				
18.	Я надто збуджений і мені не по собі				
19.	Мені радісно				
20.	Мені приємно				

Додаток В

Анкетування для оцінки жорсткості контенту в соціальних мережах

1. Якими соціальними мережами ти користуєшся найчастіше? (можна вибрати кілька)

— TikTok

— Instagram

— Telegram

— YouTube

— Інше: _____

2. Скільки часу на день ти приблизно проводиш у соцмережах?

— Менше 3 годин

— 3–5 години

— 6–8 години

— 8–10 години

— Більше 10 годин

Блок 2: Контент, що містить насильство або жорстокість

3. Як часто ти бачиш у стрічці відео або пости, що містять сцени:

(оцінка за шкалою: 1 - ніколи, 2 - рідко, 3 - іноді, 4 - часто, 5 - дуже часто)

— Фізичного насильства (1-5)

— Військових дій, поранених, вбитих (1-5)

— Погроз, принижень або булінгу (1-5)

— Кривавих або шокуючих кадрів (1-5)

— Агресивної поведінки блогерів/інфлюенсерів (1-5)

4. Як ти зазвичай реагуєш на подібний контент? (можна вибрати кілька варіантів)

— Пропускаю, не звертаю уваги

— Відчуваю тривогу або страх

— Відчуваю злість або бажання відповісти агресією

— Відчуваю байдужість

— Мені цікаво це дивитись

— Інше: _____

5. Чи підписаний(-а) ти на канали або акаунти, де часто публікують жорстокий або агресивний контент?

— Так

— Ні

— Не впевнений(-а)

6. Чи ділишся ти таким контентом з іншими? (наприклад, пересилаєш в месенджерах, поширюєш)

— Так

— Ні

— Іноді

Блок 3: Суб’єктивна оцінка впливу

7. Як ти вважаєш, чи впливає перегляд жорстокого контенту в соцмережах на твій емоційний стан або поведінку?

— Ні, не впливає

— Так, я стаю більш дратівливим/ою

— Так, я стаю більш тривожним/ою

— Так, мені хочеться реагувати агресивно

— Не знаю

8. На твою думку, чи стало більше жорстокого контенту у соцмережах з початком війни?

— Так

— Ні

— Не звертав(-ла) уваги